

TUSSENTIJD'S 2/09

Een uitgave van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens

Jaargang 15 Najaar 2009 issn 1387-1498
Dit blad heeft een waarde van € 4,50

Zie ook www.dewerkendemensoss.nl

In dit nummer:

- Organon-MSD 86 jaar
- Unilever 80 jaar
- Hooghuisstraat 7
- De Heuvel (8)
- De Neomagi
- De Vuurloze
- Breken met het verleden
- IJzertijd-spielboerderij Ussen
- Schatten van het Stadsarchief
- En meer

» COLOFON «

Tussentijds is het tijdschrift van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens. Tussentijds verschijnt twee keer per jaar in een oplage van 250 exemplaren. Donateurs krijgen het blad toegezonden.

De historische kring voor Oss e.o. DWM wil de geschiedenis van de bewoners in beeld brengen door onderzoek, lezingen, artikelen. Ook organiseert de kring excursies en andere activiteiten.

Donateur worden van de historische kring Oss DWM? Dat biedt veel voordelen. Zo wordt u als eerste op de hoogte gebracht van de activiteiten zodat u er tijdig bij kunt zijn. Het blad Tussentijds krijgt u toegezonden. Met uw bijdrage zorgt u er mede voor dat de historische kring DWM kan blijven werken aan de activiteiten. Per jaar is de contributie minimaal € 12,50,-. Wie donateur wil worden kan dit bedrag – meer mag natuurlijk ook! – overmaken op bankrekeningnummer 18.04.58.981 Rabobank Oss, ten name van de stichting De Werkende Mens te Oss. Stuur u svp ook een briefje met uw naam en adres ter bevestiging naar st. DWM, postbus 628, 5340 AP Oss. Een e-mail kan ook, via de website www.dewerkendemensoss.nl.

Redactie
Robert van Vlijmen
Paul Spanjaard
Peter van Nistelrooij
Pieter Roskam

De redactie behoudt zich het recht voor aangeboden artikelen redactioneel te bewerken - met respect voor de inhoud - , in te korten of niet te plaatsen.

Gastauteurs
Jos Neomagus, Den Bosch
Hans Pennings, Archeologische
Wergroep Oss
Ruud Pieters, Oss

Vormgeving
Gert-Jan Bloemers, Oss

Druk
Kluytmans drukwinkel, Oss

ISSN 1387-1498

© historische kring voor Oss en omgeving,
stichting De Werkende Mens, Oss 2009

Foto omslag:

De deur met de diep-uitgesleten dorpel van de vroegere firma Kuyte aan de Hooghuisstraat, lees voor meer het artikel over dit pand (foto PS).

Tussentijds over de drempel!

Het is opmerkelijk hoeveel boeken over onderwerpen uit de Osse historie de afgelopen maanden zijn verschenen. In de vorige Tussentijds signaleerden we al een verheugend aantal nieuwe uitgaven. Dit keer brengen we een nog veel groter aantal publicaties onder de aandacht. Met Kerst voor de deur wellicht een idee om de plank met regio-uitgaven bij de boekhandel eens door te nemen op wat een mooie aanvulling op uw collectie kan zijn.

Eén publicatie uit al deze interessante publicaties willen we hier speciaal noemen omdat deze gaat over wel de meest bijzondere archeologische vondst in Oss van deze eeuw: 'Prins onder Plaggen', geschreven door Evert van Ginkel, met medewerking van de archeologen Richard Jansen, David Fontijn en Harry Fokkens. U zult het vast wel vernomen hebben, maar een van de grafheuvels op Zevenbergen/Paalgraven bleek opnieuw een vorstengraf te bevatten. Een grafheuvel van liefst 30 meter doorsnede, de grootste van Nederland na die van het in 1933 gevonden Vorstengraf met 53 meter. Nu er twee vorstengraven in Oss zijn gevonden en er op Paalgraven nog een derde heuvel ligt die ook wel eens een vorstengraf zou kunnen zijn, heeft Oss er wel weer een bijzonder opmerkelijk stuk geschiedenis bij gekregen. Een groep vorstengraven vraagt om een heel nieuw licht op het verschijnsel vorstengraven. Kennelijk is er geen sprake van slechts een enkele persoon die boven de rest van zijn omgeving uitstak. Was er toch sprake van sleutelfiguren die macht, of in ieder geval aanzien, konden doorgeven? Daar horen we beslist nog wel meer over.

De bijzondere vondsten uit het nieuw gevonden vorstengraf en andere grafheuvels van Paalgraven zijn nog tot 3 januari in Museum Jan Cunen te bekijken.

Wie met historie bezig is kijkt niet alleen achterom, het inspireert ook voor nieuwe ontwikkelingen. Zo krijgt de nieuwe wijk Horzak een naamgeving die verwijst naar prehistorische perioden als Laan van de Bronstijd, IJzertijd en Romeinse Tijd. De inrichting van het park en de open ruimten in verschillende bouwblokken zijn ontworpen op grond van archeologische vondsten in de Horzak van grafvelden, spiekers en drenkkuilen. Kunstenaar Melanie de Vroom tekende het ontwerp. En in het wijkpark De Strepen in Ussen komt een reconstructie van een ijzertijdboerderij, als een spectaculair nieuw groot speel-klimobject.

De voorpagina toont de deur met de diep uitgesleten dorpel van Hooghuisstraat 7, het bekende oudgevelige pand, ooit woonhuis van de orgelbouwers Van Nistelrooij en Kuijje, dat grondig is nagezocht op zijn voorgeschiedenis door Hans Pennings. Die voorgeschiedenis reikt tot in de 17e eeuw, waar herberg De Zwaan het eerste begin betekende van dit pand.

Met u staan we weer op de drempel van een nieuw jaar, we wensen u alle goeds voor wat daarachter te vinden zal zijn!

NAMENS DE REDACTIE

Paul Spanjaard

Prins onder Plaggen

Vorstengrafheuvels op de Maashorst bij Oss

Auteur: Evert van Ginkel, m.m.v. Richard Jansen, David Fontijn en Harry Fokkens

(72 pp. ill. € 12,50. Uitgeverij Sidestone Press en presentatiebureau TGV)

Op 5 november overhandigde Richard Jansen, gemeentelijk archeoloog van Oss, het eerste exemplaar van 'Prins onder Plaggen' aan wethouder Hendrik Hoeksema. In dit boekje, gericht op een breed publiek, geeft schrijver Evert van Ginkel op toegankelijke wijze uitleg over de opgravingen van 'Oss - Zevenbergen', een groep grafheuvels uit de IJzertijd, vlakbij het beroemde vorstengraf van Oss. De ontdekking van een tweede zeer rijk graf heeft de afgelopen dagen zeer veel media-aandacht gekregen. Prins onder Plaggen is het eerste deel in de Quadrant-reeks, een reeks waarin prettig leesbare en rijk geïllustreerde publieksboekjes over opgravingsprojecten zullen verschijnen.

In Prins onder Plaggen komen de grafheuvel-opgravingen van Zevenbergen aan bod. Professor P.J.R. Modderman groef hier op in 1964-65. In 2004 en 2007 werden de heuvels opnieuw door archeologen van de Universiteit Leiden aan een onderzoek onderworpen. De meeste opgravingen van sporen uit de Nederlandse prehistorie leveren een beeld op van eenvoudige boeren met wat akkers en koeien, mensen die min of meer gelijk waren aan elkaar en vreedzaam leefden. De opgravingen van het 'vorstengraf' en de Zevenbergen te Oss geven echter een heel ander beeld: ook toen waren er statusverschillen en had de één meer macht dan de ander. In het Nederlandse rivierengebied leefden rond 600 voor Christus mannen die contacten hadden met de Hallstatt-beschavingen in Midden-Europa en van daar kostbare en prestigieuze voorwerpen wisten te verkrijgen. De 'Vorst van Oss' is de bekendste van deze exclusieve groep. Recent onderzoek van het bijna vergeten grafveld van Zevenbergen bij Oss heeft aangetoond dat de Vorst minstens twee gelijkwaardige tijd- en streekgenoten had. Eén van hen speelt een hoofdrol in dit boek.

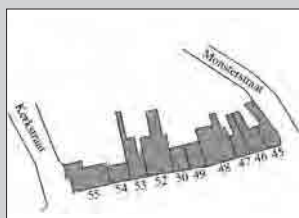
De tentoonstelling in Museum Jan Cunen, met de belangrijkste vondsten uit het grafveld Zevenbergen, inclusief de bronzen sierobjecten, de urnen, duurt tot tot 3 januari 2010. PS

Excursie DAF-museum Eindhoven, zaterdag 10 oktober 2009

Een zeer geslaagde excursie maakten we dit najaar met 27 leden naar het DAF-museum Eindhoven. De reis maken met een historische DAF-bus zat er niet in, maar voor het eerst met drie door de stichting gehuurde personenbusjes was een leuke ervaring. Een zeer gemotiveerde oud-werknemer van DAF heeft de groep met veel enthousiasme door het museum geleid.

Bewoners Heuvel Oss januari 1928 Huisnummers 45 t/m 55

De serie "Bewoners van De Heuvel 1928" begon in het voorjaarsnummer 2006 van Tussentijds. De Heuvel was in 1928 anders genummerd dan nu. In dit nummer de achtste aflevering.

Over de bestrating van de Heuvel (beschreven door Jan Cunen in De wegen in en rond Oss) nog het volgende:

In 1838 werd de Heuvel voor 14.000 gulden verhard (keiweg). Om over de Heuvel te mogen met paard en kar moest toen tol betaald worden. Daartoe stond op de Wal (het Walplein, hoek Heuvelstraat) een tolhuis. Alles wat zich 'achter' dit tolhuis bevond heette 'Heuvel'.

In 1882: bestrating van de Varkensmarkt; in 1884: het trottoir op de Heuvel van Passage / Gengske tot hoek Walplein; in 1884: de Eikenboomgaard wordt beklinderd en delen van de Heuvel rond het Raadhuis; in 1885: de Heuvel vanaf Varkensmarkt tot Eikenboomgaard wordt beklinderd.

Bron: John van Zuijlen

44 Schoenenmagazijn-Reparatie-Inrichting

Swaans, Franciscus _____ Schoenmaker

(Peningmeester St. Vincentiusvereniging)

(Peningmeester R.K. Leesbibliotheek Peperstraat)

Swaans-Essens, Anna Maria

(Perceel staat op de hoek van de Monsterstraat)

45 Griensven, M.P. van Winkelier

Griensven-Boll, M.P. van

46 Mechelen, A.C. van Metselaar

MeijsWolf, Wed. H.P. (Wed.) _____ Onderwijzers

Wolf, J.C. _____ Winkeljuffrouw

47 Winkel in Singer Naaimachine

Toonen, T.J. _____ Winkelier

Toonen-Hendriks, Th.

48 Drankenwinkel

Pulles, Henricus Johannes _____ Winkelier

(Peningmeester Harmonie

"Kunstliefde vermag alles")

Pullesvan de Bergh, Johanna Arnolda

49 Winkel in sportartikelen, brillen, uurwerken, enz.

Bergh, Lambertus Rudolphus

Antonius van den

Horlogemaker

Bergh-Wagemakers,

Maria Francisca van de

50 Bergh, Hermanus Josephus van den

Slager

Berghvan Oss, Gertruda Antonetta van de

52 EDAH-winkel Koloniale waren-Boter-Kaas-Comestibles

Dijkstra, Martinus Johannes _____ Chef EDAH

Dijkstra-Lukken, Margaretha Berendina

53 Rund-, Kalfs en Varkenslagerij

Norbart, Adrianus Wilhelmus _____ Slager

Norbart-van Rhijn, Maria Jacoba

Wit, C.W. de _____ Slagersknecht

54 Koper-, Lood- en Zinkwerker

Dinther, Petrus Wilhelmus van (1e huw.) _____ Koperslager

Dinther-Terneuzen, Theodora

A.M. van

55 Loosbroek, Petrus Leonardus van

Houthandel

(Secretaris Vereniging Concours Hippique)

(Voorzitter Vereniging Ambachtsonderwijs voor Oss en Omstreken)

Loosbroek-de Bruin, Wilhelmina Petronella Maria

Wijenburg, B.W. van _____ Dienstbode

(Dit pand stond op de hoek van de Kerkstraat en is later gesloopt)

RP

Organon en Oss, een verweven geschiedenis

9 juli 1923 is de officiële oprichtingsdatum van het farmaceutische bedrijf Organon. Het bedrijf was een dochteronderneming van Zwanenberg, een van de slachterij- en vleesverwerkende bedrijven die in Oss gevestigd waren. De toenmalige directeur van dit bedrijf, Salomon van Zwanenberg (iedereen kende hem echter met de naam waarmee zijn moeder hem aansprak: “Saal”) was een zeer commercieel ingestelde man, die altijd naar nieuwe mogelijkheden zocht voor zijn onderneming.

Zo was hij er van overtuigd dat hij ook wat moest kunnen doen met het slachtafval want, zo redeneerde hij, “Onze Lieve Heer heeft uiteindelijk niets voor niets geschapen”.

Bovendien waren er al farmaceutische bedrijven die preparaten maakten uit dierlijke organen. De vinding waarmee de basis van Organon werd gelegd werd gedaan in 1921. Toen werd duidelijk dat uit de dierlijke alvleesklier (pancreas) insuline kon worden gewonnen, van levensbelang voor suikerpatiënten. Dit bleek uit onderzoek van de Canadese wetenschappers Banting en Best, die hiervoor de Nobelprijs ontvingen.

De grondleggers

Via Jacques van Oss (bezuinigingsinspecteur in Amsterdam en docent warenkennis) kwam Saal van Zwanenberg in contact met professor Ernst Laqueur, hoogleraar farmacologie aan de Universiteit van Amsterdam en hoofd van het pharmacotherapeutisch laboratorium van deze universiteit. Gedrieën waren zij de grondleggers van Organon.

PROF. E. LAQUEUR, 1881-1947

(COLLECTIE RECORD OFFICE VAN SCHERING-PLOUGH/MSD)

In de beginperiode specialiseerde Organon zich in hormoonpreparaten en vitamines.

In deze periode (voor de Tweede Wereldoorlog) was de verdeling zo dat Saal van Zwanenberg de commerciële belangen behartigde en Ernst Laqueur de wetenschappelijke. Vanuit Amsterdam bemoeide Ernst Laqueur zich met alles tot in de kleinste details. Geproduceerde preparaten mochten alleen de markt op als Ernst Laqueur ze in Amsterdam had laten controleren en ze waren goedgekeurd. Daarnaast had hij ook een doorslaggevende stem wanneer het ging om het aannemen van nieuw personeel.

Deze intensieve bemoeienis vanuit Amsterdam leidde tot spanningen met de eerste twee bedrijfsleiders, later directeur, van Organon: Walter Riebensahm en Fritz Laquer. Dit waren mannen die hun sporen binnen de endocrinologie (hormonenleer) al hadden verdiend en zij ervoeren de directieven vanuit Amsterdam als een behoorlijke inperking van hun bevoegdheden.

De derde directeur van Organon, Marius Tausk, die in

1926 werd aangesteld had hier minder moeite mee. Hij was toen een jonge man, Marius Tausk is in 1902 geboren in Sarajevo, die het prettig vond om ondersteund te worden door een grootmeester in het vak. Marius Tausk werd van groot belang voor de ontwikkeling van Organon, hij is 40 jaar (wetenschappelijk) directeur geweest. Marius Tausk is ook de auteur van een geschiedenisboek over Organon, dat nog steeds geldt als een belangrijke bron van informatie over het verleden van het bedrijf.

De huisvesting van Organon

Gedurende de eerste weken van haar bestaan vonden de activiteiten van Organon plaats in het pharmacotherapeutisch laboratorium in Amsterdam.

Augustus 1923 kwam het "laboratoriumtreintje" van Amsterdam naar Oss met het benodigde materiaal en personeel. Voor de activiteiten van Organon was een kleine ruimte vrijgemaakt in een van de gebouwen van Zwanenberg. In 1926 telde Organon 15 medewerkers.

In 1930 was het zover dat Organon haar eerste eigen gebouw kreeg aan de Kloosterstraat: op de bovenverdieping waren de kantoren en laboratoria gehuisvest en op de begane grond de productie. De Kloosterstraat was toen nog een openbare weg waar, tussen de fabrieksgebouwen, ook nog een aantal woningen stonden. Tegenwoordig is een groot deel van de Kloosterstraat een integraal onderdeel van het Organonterrein op Moleneind.

Met vooruitziende blik kocht Saal van Zwanenberg ook de graslanden aan de andere kant van de Kloosterstraat, waar in 1939 het farmacologisch laboratorium werd gebouwd en waar in de jaren '50 een kantoorgebouw werd gerealiseerd.

Uiteraard werden in latere jaren meer Organongebouwen gerealiseerd, zodat het terrein dat oorspronkelijk het Zwanenbergterrein was, uiteindelijk het terrein van Organon werd.

Insulineproductie

Bij Zwanenberg werden varkens geslacht dus werd in de eerste jaren van de winning van insuline uit alvleesklieren gebruik gemaakt van de alvleesklieren van varkens. Al na een paar jaar stapte men over op de winning uit de alvleesklieren van runderen. Hiervoor waren verschillende redenen. Op de eerste plaats werden er bij Zwanenberg te weinig varkens geslacht (men had veel alvleesklieren nodig voor een beetje insuline: 1 kilo bevat enkele grammen insuline). Bovendien bevat de alvleesklier van jonge

kalveren meer insuline.

Uiteindelijk bleek de goedkoopste weg om bevroren runderalvleesklieren uit de grote slachterijen uit Noord- en Zuid-Amerika te importeren.

Andere producten uit de beginperiode

MENFORMON (1926)

Een hormoonpreparaat met daarin het vrouwelijke geslachtshormoon oestrogeen, opgelost in water. Het oestrogeen werd gewonnen uit de urine van drachtige merries. Hiervoor werden destijds grote campagnes door heel Nederland opgezet. Overigens zou het oestrogeen ook gewonnen worden uit placenta's en de urine van zwangere vrouwen.

De doelstelling van het preparaat was het reguleren, dan wel herstellen van de menstruatiecyclus. Het was een middel tegen overgangsklachten maar kon gebruikt worden als vruchtbaarheidspreparaat.

PERNAEMON (1927)

Een leverextract in een waterige oplossing, toegediend door middel van een injectie. Het extract bevatte vitamine B12 ter bestrijding van de toen dodelijke ziekte pernicieuze anemie (een vorm van bloedarmoede). Patiënten die aan deze ziekte lijden hebben te weinig ijzer in hun bloed voor de vorming van hemoglobine. Hemoglobine zorgt voor het zuurstoftransport in het bloed door rode bloedcellen.

IJzertekort veroorzaakt ook een grote vermoeidheid.

PERNAEMON
(COLLECTIE RECORD OFFICE VAN SCHERING-PLOUGH/MSD)

De regelmatige injecties van het middel moesten door een arts verricht worden wat het middel, ondanks de goede werking, niet populair maakte. Daarom werd in 1933 Pernaemon Forte op de markt gebracht. Dit middel hoefde slechts een maal per maand te worden ingespoten. Deze verbetering was mogelijk doordat men vitamine B12 steeds beter kon zuiveren. Tekenend voor de lange weg die de research had moeten gaan is het feit dat men in het begin van de ontwikkeling van dit medicijn patiënten lever liet eten om de ziekte te bestrijden. Het middel is niet meer op de markt.

OVARNON (JAREN '20)

Dragees met poeder van gedroogde dierenovaria ter bestrijding van overgangsklachten. In Duitsland, verkocht door de toenmalige dochtermaatschappij Tetewop, werd dit middel Ovowop genoemd. Men maakte in Duitsland toen gebruik van de welluidende reclameslogan: "Frauensönheit im galopp, kehrt zurück mit Ovowop!"

Naast deze medicijnen produceerde Organon ook heel andere producten. De specialisatie in receptplichtige medicijnen kwam pas veel later. Ook middelen die zonder recept gekocht konden worden werden op de markt gebracht maar ook middelen die helemaal niets met medicatie van doen hadden. Ook weer een teken aan de wand voor de commerciële insteek van Saal van Zwanenberg, die altijd nieuwe mogelijkheden wilde verkennen.

In dit kader moet men denken aan een middel als Leeropaan, een middel waarmee leer bewerkt kon worden.

Minder vanuit commercieel oogpunt werd aan het eind van de oorlog Omyl ontwikkeld, een product om met name de luizenplaag tegen te gaan. Dit soort middelen werden later geproduceerd door een aparte dochteronderneming, de N.V. Insecto, die op 29 september 1947 werd gevestigd in Bostel. In 1959 werd de naam vervangen door Orgachemia.

Vestigingen in het buitenland

Al vroeg was Organon begonnen met pogingen om voet aan de grond te krijgen in het Duitse afzetgebied. Natuurlijk omdat dit veel groter was dan het Nederlandse, ook had professor Ernst Laqueur veel goede contacten in Duitsland. Als vertegenwoordiger in Berlijn werd aangesteld de Firma Theodoor Teichgräber.

In 1925 werd een Duitse dochtermaatschappij opgericht, Tetewop, die zich al snel losmaakte van de Firma Theodoor Teichgräber. In maart 1926 werd de naam van deze dochtermaatschappij veranderd in Degewop.

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam in Duitsland werd het zaken doen voor steeds meer aandeelhouders, met name de Joodse aandeelhouders, steeds stuitender. In 1936 werd Degewop verkocht aan het Duitse bedrijf A.G. Schering.

Ook in Frankrijk werden contacten gelegd, om precies te zijn vanaf 1933 met Guillaume Testu Comte de Balincourt. Hij bezat, oorspronkelijk in Parijs, een fabriek waar vleesextracten werden gefabriceerd. Net zoals Saal van Zwanenberg zag hij de mogelijkheden van de insulineproductie waartoe hij overging binnen de nieuw opgerichte vennootschap: Laboratoire de l'Endopancrine.

Een en ander verliep succesvol maar men wilde graag samenwerken met een meer ervaren bedrijf. Dit leidde tot contacten met Organon en 1936 werd de Organon-medewerker ir. De Leeuw benoemd tot technisch directeur van deze insulinefabriek, in Eragny sur Epte, in de buurt van Parijs.

Baron de Balincourt had wel de overtuiging dat alleen een volledige Franse onderneming geschikt was om zaken te doen op de Franse markt waardoor de producten van Organon lange tijd onder andere namen op de Franse markt verschenen. Pas sinds 1954 verschenen ook in Frankrijk deze producten onder hun eigen merknaam, pas vanaf 1972 geheel onder de naam van Organon als de fabrikant.

In de Verenigde Staten richtte Organon in samenwerking met het Zwitserse Hoffman-La Roche een verkooporganisatie op: Roche-Organon Inc. Na de Tweede Wereldoorlog realiseerde Organon een zelfstandige verkooporganisatie voor de V.S.

Gedurende de na-oorlogse periode realiseerde Organon in veel landen dergelijke verkooporganisaties.

Werken aan naamsbekendheid

Zoals boven al aangehaald werd in 1926 Marius Tausk (wetenschappelijk) directeur van Organon. Hij versterkte het wetenschappelijke karakter van het bedrijf maar ook de naamsbekendheid in de wetenschappelijke wereld door middel van het organiseren van artsencursussen bij het bedrijf en de uitgifte van het tijdschrift "Het Hormoon".

Commercieel directeur werd Mau van Zwanenberg,

broer van Saal van Zwanenberg, die in 1938 werd opgevolgd door J.H. Gispen.

Tweede Wereldoorlog

Na de inval van de Duitsers moest de familie Van Zwanenberg uitwijken naar Engeland (de boven genoemde Mau van Zwanenberg kon helaas niet ontkomen, hij kwam om in Auschwitz).

Saal van Zwanenberg had zich al voor de oorlog sterk gemaakt voor de positie van en de opvang van de Duitse Joden maar bereidde ook Organon, voor zover mogelijk, voor op de Duitse inval, die hij wel aan zag komen. Zo werd het plan Mijdrecht opgesteld om de meest relevante delen van het bedrijf te verplaatsen naar Mijdrecht, dat binnen de bescherming van de Hollandse Waterlinie lag. Daarnaast werden ook constructies verzonden om de delen van het bedrijf zodanig veilig te stellen dat ze niet in Duitse handen zouden kunnen komen.

Gedurende zijn ballingschap in Londen was hij ook nauw betrokken bij de voorbereidingen om Nederland weer op te bouwen na de bevrijding, dit in nauw overleg met de Nederlandse regering in ballingschap.

Professor Laqueur “genoot” als Jood een relatief veilig leven in het bezette Amsterdam, omdat hij zich, als Duitser, had onderscheiden tijdens de Eerste Wereldoorlog en hooggeplaatste beschermheren had. Hij werd “enkel” onder huisarrest geplaatst en mocht zich niet meer vertonen in zijn laboratorium. Vele Joodse werknemers van Organon overleefden de oorlog echter niet.....

Als zijnde vijandelijk vermogen werd Organon onder Duits beheer gesteld. Er werd een Duitse toezichthouder aangesteld: Dr. Konrad Duden, jurist in dienst van het Duitse A.G. Schering. Als jurist hield Duden zich strikt aan de wet, ook al waren het de wetten van de bezetter. Hij probeerde deze wetten wel altijd zo ruim mogelijk toe te passen: hij kon niet anders dan Joodse werknemers ontslaan maar probeerde een en ander wel zo goed mogelijk voor hen te organiseren.

Bedrijfsmatig handelde hij wel conform de belangen van Schering en niet van Organon.

15 mei 1943 wordt Konrad Duden opgevolgd door dr. Siegfried Zastrow. Tausk noemt in zijn boek deze Siegfried Zastrow onzeker en daarom grijpt hij terug op machtsmiddelen.

Rondom Siegfried Zastrow doet zich het volgende incident voor: op 11 april, tijdens een wandeling op de Osse hei ontdekt hij een hutje waar de analist J.H. de Roos bezig is knalkwik te maken. Zastrow beveelt hem alles te laten staan en naar buiten te komen. In plaats daarvan vuurde De Roos door het raam naar buiten zes schoten af, waarvan een de hoed van Zastrow doorboorde. Toen Zastrow daarop de politie ging waarschuwen ontkwam De Roos op de fiets. Vanwege een en ander werden er wel repressaillemaatregelen genomen. Er werden een aantal mensen gearresteerd. De heren Vastenholt, Breukhoven en Sannen werden langere tijd vastgehouden. De verzetman C.L. Breukhoven heeft de oorlog niet overleefd.

Overigens heeft Organon gedurende de oorlog voor de Duitsers moeten produceren wat aan directeur Marius Tausk de verzuchting deed ontsnappen dat hij in ieder geval blij was dat Organon geen wapens produceerde.

Ondanks de oorlog bleef ook het wetenschappelijk onderzoek doorgaan: daarbij valt te denken aan het synthetisch produceren van vitamines en onderzoek betreffende penicilline.

19 september 1944 trok een delegatie Engelse bevrijders Oss binnen. De daaropvolgende dagen probeerden de Duitsers vanuit Heesch Oss terug te overen. Oss lag in het bevrijdde zuiden van Nederland maar het zou tot mei 1945 duren voordat de oorlog in heel

Nederland voorbij zou zijn...

Organon verandert van structuur

In de jaren '50 en '60 bleef Organon gestaag groeien. Daarom was een andere organisatorische structuur in plaats van een familiebedrijf noodzakelijk. Het bedrijf ontwikkelde zich naar een internationaal beursgenoteerd bedrijf met aparte zelfstandige verkooporganisaties in verschillende landen. Naast de verkooporganisaties worden er ook in het buitenland research- en productielocaties gerealiseerd.

Op 5 november 1947 werd de N.V. Zwanenberg-Organon

Prof. dr. Konrad Duden, eerste Duitse bewindvoerder van Organon tijdens de Tweede Wereldoorlog. (collectie Record Office van Schering-Plough/MSD)

Ingang Organon – Diosynth aan de Molenweg. (collectie Record Office van Schering-Plough/MSD)

opgericht, vanaf 1953 de Koninklijke Zwanenberg-Organon, ook wel bekend als KZO.

De Koninklijke Zwanenberg-Organon fuseerde in 1967 met de Koninklijke Zout-Ketjen N.V.. De afkorting KZO kwam toen te staan voor Koninklijke Zout-Organon. Na de fusie met de AKU (Algemene Kunstzijde Unie) in 1969 werd het bedrijf AKZO met verschillende bedrijfs-onderdelen. Het vleesverwerkende Zwanenberg werd losgekoppeld en vanaf maart 1970 onderdeel van het Unilever-concern, waar de grote concurrent van Zwanenberg, Hartog, deel van uitmaakte. Dit deed in Oss veel stof opwaaien omdat dit een grote reorganisatie binnen de vleesverwerkende industrie veroorzaakte.

AKZO fuseerde in 1994 met het Zweedse Nobel Industrier AB waardoor AKZO NOBEL ontstond.

Binnen AKZO bestond de groep Akzo Pharma waarbinnen de groep van farmaceutische bedrijven was gebundeld: Organon dat zich ging specialiseren in receptplichtige medicijnen.

De producten van Organon die destijds zonder recept te verkrijgen waren werden ondergebracht bij Chefaro. Daarbij moet o.a. gedacht worden aan Davitamon, Predictor en Azaron. Chefaro is nu onderdeel van het

Belgische bedrijf Omega Pharma.

De diagnostische producten en de preparaten bestemd voor gebruik in ziekenhuizen werden ondergebracht bij Organon Teknika, dat na enige tijd verhuisde naar Boxtel. Organon Teknika maakt nu deel uit van het Franse Bio-Merieux.

In 1962 trad Saal van Zwanenberg af als directeur en werd hij opgevolgd door Guup baron Kraijenhoff. In 1973 legde Saal van Zwanenberg nog samen met prins Bernhard de eerste steen voor het Saal van Zwanenberg auditorium. In dat jaar werd ook het 50-jarig bedrijfsjubileum gevierd. Op 12 maart 1974 overlijdt Saal van Zwanenberg in Apeldoorn, al waar hij ook werd begraven.

Organon en Diosynth

Begin jaren '70 wordt Organon gesplitst en ontstaat Diosynth. Voortaan werden de actieve farmaceutische grondstoffen geproduceerd door Diosynth. Het grootste deel van de productie van Diosynth wordt afgenomen door Organon maar ook aan andere bedrijven worden grondstoffen verkocht.

De beide bedrijven zijn samen op het industrieterrein Moleneind gevestigd en maken gebruik van elkaars ondersteunende afdelingen.

Overigens ligt Diosynth eind jaren zeventig en in de jaren tachtig regelmatig onder vuur vanwege diverse milieukwesties. Het bedrijf zou niet correct met zijn afval omgaan. Een en ander vormde, na heftige (politieke) discussies, aanleiding voor Diosynth om zich te ontwikkelen tot een voorbeeldbedrijf met betrekking tot het milieu en de werkomstandigheden flink te verbeteren. Dit werd vooral duidelijk bij de aanleg van de nieuwe faciliteiten op het industrieterrein De Geer.

Overigens worden er door de jaren heen steeds meer synthetische grondstoffen geproduceerd. De nieuwste ontwikkeling is dat men producten biochemisch ontwikkeld. Biochemie is een basiswetenschap die de samenstelling en samenwerking van chemische verbindingen die bijdragen tot de structuur van de organismen en hun stofwisselingsprocessen onderzoekt.

Belangrijke producten

Het voert te ver om in dit kader alle door Organon ontwikkelde medicijnen te noemen maar enkele hoogtepunten willen wij u niet onthouden.

Op het terrein van de gynaecologie is Organon van grote betekenis geweest. Zeer belangrijk was in dit kader de anticonceptiepil Lyndiol. Lyndiol kwam in 1962 op de markt. Het principe van anticonceptie veranderde veel aan de positie van de vrouw en dit bracht weer vele maatschappelijke ontwikkelingen met zich mee.

Toch waren er ook mensen die, vanuit hun religieuze (veelal katholieke) achtergrond, problemen hadden met anticonceptie. In Nederland was de Bossche bisschop Bekkers die in een televisietoespraak zijn gehoor aangaf geboortebeperving een zaak van het eigen geweten te vinden. Hierdoor voelden velen zich gesterkt om de anticonceptiepil te gaan gebruiken,

Organon is altijd bezig geweest om nieuwe vormen van anticonceptie te ontwikkelen: anticonceptiepillen met een lagere hoeveelheid hormonen, Implanon (een staafje in de arm), NuvaRing die vaginaal ingebracht wordt etc.

Een ander terrein waarop Organon zich ontwikkelde was de psychiatrie. Begin jaren '70 kwam het antidepressiemiddel Tolvon op de markt. Aanvankelijk werd de werkzame stof uit dit middel, mianserine, onderzocht als middel tegen astma. Men ging de stof echter onderzoeken op zijn humeurverbeterende werking toen een van de medewerkers opmerkte dat zijn schoonmoeder, een van de proefpersonen, onder invloed van deze stof

ook een aanzienlijk beter humeur kreeg...

In 2002 werd de opvolger van Tolvon, Remeron, geïntroduceerd. Dit werd een groot internationaal succes voor Organon.

Laatste ontwikkelingen

Organon wist zich door de jaren heen goed te handhaven, enerzijds door overname van andere bedrijven maar ook door steeds vaker producten te ontwikkelen in samenwerking met andere farmaceutische bedrijven.

In 2002 verplaatste men het hoofdkantoor van Oss naar Roseland in New Jersey in de V.S.. Belangrijkste reden voor deze verplaatsing was dat in de V.S. de hoofdkantoren van de belangrijkste farmaceutische industrieën zijn gevestigd en dat Organon zich op deze manier beter een goede plek kon verwerven. Na enige tijd bleek echter dat de lijnen tussen Oss en Roseland te lang werden en men koos voor een hoofdkantoor op twee locaties, waarbij met name de marketingactiviteiten in de V.S. bleven.

In 2005 werd besloten om Organon en Diosynth weer samen te voegen tot een bedrijf om zo efficiënter te werken.

In 2006 werd bekend gemaakt dat Organon, Intervet (diergeneesmiddelen) en Nobilon (ontwikkeling van humane vaccins) zich als Organon BioSciences los zouden maken van Akzo Nobel en zelfstandig de beurs op zouden gaan. De verplaatsing van het hoofdkantoor naar de V.S. en de samenvoeging van Organon en Diosynth waren onderdeel van de voorbereidingen van deze beursgang. Terwijl de voorbereidingen daarvoor zeer ver gevorderd waren, werd 12 maart 2007 bekend gemaakt dat Organon BioSciences werd verkocht aan het Amerikaanse Schering-Plough. (NB. Niet te verwarren met het Duitse Schering. Het Duitse Schering had een Amerikaanse vestiging gerealiseerd eind jaren '30. Vanwege de Tweede Oorlog werd deze vestiging genationaliseerd als vijandelijk vermogen en ontwikkelde zich na de oorlog verder als een zelfstandig Amerikaans bedrijf).

Toen duidelijk was dat de activiteiten in Oss ook onder de vlag van Schering-Plough door zouden gaan werd in maart 2009 bekend gemaakt dat Schering-Plough op haar beurt weer werd overgenomen door het Amerikaanse farmaceutische bedrijf Merck (buiten de VS en Canada MSD geheten). Welke consequenties dit voor de bedrijfsactiviteiten in Oss heeft is op het moment van het schrijven van dit artikel nog niet bekend. RvV

Het kerkje van Dieden, waar Theodorus Neomagus heeft gepreekt tussen 1677 en 1681 en Johannes Neomagus van 1717 tot 1720.

(FOTO JOS NEOMAGUS)

Neomagi in de regio Oss

Neomagus, een opvallende familienaam. Jos Neomagus, geboren in Oosterhout in 1939, is van 1958 tot 1974 werkzaam bij het Brabants Dagblad, vanaf 1967 in Oss. In 1975 is hij de eerste voorlichtingsambtenaar van de gemeente Oss geworden. In 2001 heeft hij afscheid genomen. Geschiedenis interesseert hem. Jos Neomagus is een van de schrijvers van het boek 'Oss, een stad' dat in 1999 bij de viering van Oss 600 jaar stad uit komt.

Hij heeft verder verschillende geschiedenissen van Osse bedrijven en instellingen geschreven. Jarenlang is Jos Neomagus bezig met het in beeld brengen van zijn voorouders. Hij merkte dat die in vroeger tijd ook hun sporen in Oss en omgeving nalieten. In dit artikel een schets van wat hij op hoofdlijnen heeft gevonden.

Het is het begin van de jaren vijftig. Ik zal een jaar of dertien zijn wanneer mijn heeroom Frits mij vertelt, dat de familie Neomagus afstamt van de hofkapelaan en biechtvader van keizer Karel V. Vanaf die tijd ben ik latent bezig met de familiegeschiedenis. Ik krijg na het overlijden van mijn oom een eenvoudig kaartstelsel met de stamboom en een 'Geslachtregister der Neomagussen'. Dat blijkt later een kopie van een kopie van een stuk van dominee Samuel Neomagus in 1764, de eerste genealoog in de familie.

Bevolkingsregister

Vanaf de jaren zeventig ga ik meer werk maken van mijn genealogie. Hoewel mij geen Neomagi in Oss bekend zijn, kan ik het niet laten om eens de kelder onder de sociale dienst in te duiken, waar het streekarchief zit. Een namenklapper van het bevolkingsregister levert zowaar een Neomagus op.

Pieter Menten

De letters M en N zitten naast elkaar en mijn oog valt bij toeval op de naam Menten. Het moet 1976 zijn geweest, het jaar waarin de kunsthandelaar Pieter Menten (1899-1987) wordt gearresteerd. Hij krijgt in 1980 tien jaar gevangenisstraf en een boete van 100.000 gulden voor zijn oorlogsmisdaden in Polen. De beschuldiging van kunstroof wordt niet bewezen.

De geschiedenis van Menten spreekt me aan omdat een weekblad Menten in verband brengt met Oss. Zijn ouders wonen - vóór Pieters geboorte - in Oss, waar zijn vader werkzaam is bij de spoorwegen. Dat is in de periode van de concurrentiestrijd tussen de Joodse magarinefabrikant Van den Bergh en zijn katholieke collega Jurgens. De filosofie van het weekblad is - zover ik me kan herinneren - dat de ouders van Pieter Menten in Oss Jodenhaters zijn geworden en dit hebben overgedragen op hun zoon.

Marius sr.

Terug naar Neomagus. De Neomagus die ik vind is de per 1 maart 1853 in Oss gestationeerde Marinus Marcus Anthonie (Marius) Neomagus, Nederlands-hervormd, commies derde klas. Hij gaat op 1 mei 1857 naar Megen, waar hij per 1 januari 1865 commies tweede klas wordt en per 1 september 1867 commies eerste klas. Op 1 november 1867 vertrekt hij naar Gemert.

Vader

De vader van Marius is Johannes Neomagus (1761-1838), vele jaren apotheker en scheikundige in Delft. Johannes trouwt in 1787 met Elisabeth van der Crab (1763-1823) en krijgt met haar vijf kinderen van wie er drie volwassen worden. Elisabeth gaat omstreeks 1810 met haar drie kinderen naar Amerika, waar twee dochters trouwen en zij zelf in Philadelphia sterft.

Apotheker Johannes heeft daar niet op gewacht en een kind verwekt bij de bijna 26 jaar jongere Mechlina de Rieux (1787-1872). Dat kind is Marius, in Delft geboren in 1816. Johannes trouwt met Mechlina na het bericht over de dood van zijn eerste vrouw te hebben ontvangen en zoon Marius wordt dan erkend. De apotheker krijgt daarna nog vijf kinderen. Bij de geboorte van het laatste kind is Johannes 69 en Mechlina 43 jaar, maar dit terzijde.

Zoon Marius wordt ambtenaar bij het Departement van Financiën, onderdeel directe belastingen, in- en uitgaande regten en accijnsen. Hij trouwt in 1847 in Moergestel met Wilhelmina de Comte (1815-1874) en krijgt twee kinderen: Marinus Johannes, ofwel Marius jr. (1848-1922) en Jan Lodewijk (1850-1936), die beiden ongehuwd en kinderloos overlijden.

Belastingambtenaar

In de 19de eeuw wordt een belastingambtenaar vaak overgeplaatst. Hij mag zich niet hechten aan de gemeenschap waarin hij werkt, kennelijk om belangenversterving en integriteitsproblemen te voorkomen. Marius heeft na zijn dienstplicht tot aan zijn pensionering in 1872 twaalf standplaatsen. Daarom is het opmerkelijk dat hij ruim vier jaar in Oss woont en zelfs ruim tien jaar in Megen. Hij is kennelijk een onberispelijk en betrouwbaar ambtenaar. Hij brengt de laatste dertien jaar van zijn leven door in Berlicum, waar hij op 22 januari 1900 sterft. Zijn grafsteen ligt op de begraafplaats van het protestantse kerkje.

Marius jr.

Zoon Marius treedt in het voetspoor van zijn vader. Hij moet nog 18 jaar worden wanneer hij per 30 mei 1866 als geaggregeerd klerk (bevoegd tot tekenen) zijn eerste standplaats krijgt: Oss. Hij laat zich per 16 mei inschrijven op het adres Heuvel A61, waar hij in de kost is bij Antoon Wagemakers. Hij heeft in de jaren vijftig als kind al in Oss gewoond en komt in 1866 uit Megen, waar zijn vader dan 'staat'. Op 4 juli 1868 gaat Marius jr. naar Gemert. Hij krijgt per 1 januari 1910 eervol ontslag. Hij is dan verificateur-sectiechef in Amsterdam.

Zijn stamlijst spreekt van een ijverig en nauwgezet ambtenaar, maar noemt ook twee misstappen. In 1886 wordt drankmisbruik bij hem vastgesteld, hetgeen hem op een overplaatsing van Nijmegen naar Winterswijk, een uithoek van het land, komt te staan. En in 1895 stelt Marius Neomagus in Amsterdam bij het in beslag nemen van zes kinoscopen (filmtoestellen) een te lage invoerwaarde vast. Hij krijgt veertien dagen schorsing van traktement.

Maria

Ik heb nog een Neomagus kunnen traceren in Oss. Het is Maria Neomagus (1695-1768), dochter van de Eerselse predikant Theodorus Neomagus (1647-1716) en Emilia Waterbeek. Maria trouwt in 1714 met haar neef Willem Peijpers (1679-1748), van 1717 tot zijn dood predikant in Eersel als opvolger van zijn schoonvader Theodorus. Die is eerder in Eersel zijn schoonvader Bernardus Waterbeek (1622-1702) opgevolgd. Maria en Willem krijgen negen kinderen. Een van die kinderen is Hendricus Peijpers (1723-1800), getrouwd met Maria Buschman (1731-1762), telg uit een in Ravenstein bekend predikantengeslacht.

Maria's dochter Catharina Peijpers (1727-1806) trouwt in 1764 in Oss Popeus Wouter van Noorda. Catharina is in Oss begraven. Maria Neomagus woont de laatste jaren van haar leven bij dochter Catharina in Oss, waar ze overlijdt. Haar begrafenis is op 18 juni 1768 in de kerk van Geffen.

Graafschap Meurs

De Neomagi komen oorspronkelijk uit Nijmegen en vestigen zich rond 1550 in het graafschap Meurs. Mijn vroegst traceerbare voorvader is dominee Johannes Eusebius Neomagus, overleden in 1582. Als prior van de Karmelieten in Meurs wordt hij in 1558 protestant en predikant. Hij is de eerste van vijftien predikanten Neomagus, van wie er - na de Vrede van Munster in 1648 - enkele naar het hertogdom Gelre en Staats-Brabant komen en/of hun kinderen in Holland laten studeren.

Tweemaal Dieden

Een van hen is Theodorus Neomagus (1647-1716), die in Utrecht bij de beroemde Gijsbertus Voetius studeert. Van 1677 tot 1681 is het dan Gelderse Dieden de eerste standplaats van Theodorus. Hij is de vader van de hiervoor genoemde Maria Neomagus die in 1768 in Oss sterft. Er is nog een predikant Neomagus te vinden in Dieden: Johannes Neomagus (1678-1740), oomzegger van

Theodorus. Hij studeert in Duisburg. Dieden is van 1717 tot 1721 zijn tweede standplaats. Hij heeft vier zoons. Drie van hen worden in Holland apotheker, een wordt predikant. Dat is Samuel Neomagus.

Samuel

Samuel Neomagus (1720-1790) studeert ook in Duisburg. Hij wordt op 3 januari 1745 bevestigd als predikant van Oijen en Teeffelen, dan eveneens behorend tot Gelre. Zijn moeder, de uit Goch afkomstige Catharina Kuhlens, trekt als weduwe bij zoon Samuel in en sterft in Oijen op 14 augustus 1747. In 1749 gaat Samuel naar de hervormde gemeente van Maasbommel en Alphen.

Megen

In 1967 ben ik naar Oss gekomen als redacteur van het Brabants Dagblad om er - na een verblijf in Leusden in de jaren 1974/1975 - terug te keren als voorlichtingsambtenaar. Nu woon ik in 's-Hertogenbosch. Thans woont er in Megen, en eerder in Oss, nog een Neomagus, maar die is daar alleen bekend onder haar mansnaam....

Hobby

De genealogiehobby heeft er toe geleid dat ik alle ongeveer 180 Neomagi die vanaf 1500 traceerbaar zijn, beschreven heb. Er leven op dit moment 42 personen met de

naam Neomagus, allemaal familie. De laatste dominee Neomagus, Sebastiaan, sterft in 1827 in Hilvarenbeek, maar er is nog steeds een protestantse tak. Mijn tak is katholiek sinds mijn over-overgrootvader Daniel in 1824 met een katholiek meisje trouwt. Dat is Anna Maria van Maren, op 12 februari 1804 gedoopt in.... Geffen.

Wat de afstamming van de hofkapelaan van Karel V betreft, dat is een vergissing. Dat is Gerardus Geldenhouer Neomagus (1482-1542), geen familie.

Jos Neomagus

Onder heide en akkers

De archeologie van Noord-Brabant tot 1200.

Auteurs Evert van Ginkel en Liesbeth Theunissen. (280 pagina's, ill. € 34,95)

Er is een prachtig archeologisch boekwerk verschenen over Noord-Brabant. De schrijvers hebben een enorme klus geklaard. Uit vele gepubliceerde boekwerken en niet gepubliceerde opgravingsrapporten is de huidige stand der Brabantse archeologie vastgelegd. De schrijvers zijn wetenschappelijk goed geïnformeerd en dat blijkt ook uit de gedegen inhoud, zonder uit het oog te verliezen dat ze een goed leesbaar verhaal schrijven voor het bredere publiek. Alle belangrijke Brabantse archeologische zaken tot het jaar 1200 zijn op chronologische

wijze, met veel beeldmateriaal, weergegeven. Het boek bestaat uit negen hoofdstukken waarin negen perioden beschreven worden. Beginnende bij de vorming van het Brabantse landschap, de eerste menselijke bewoning, de pioniertijd in de steentijd, van de metaaltijden naar de Romeinse tijd en eindigend in de volle middeleeuwen. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met de beschrijving van één opmerkelijke vondst, één bijzondere archeologische plaats en één persoon die voor deze tijdperiode archeologisch veel bijgedragen heeft. De auteurs spreken over de drie PPP's: Parel, Plaats en Persoon. Vooral de laatste P van

persoon zorgt voor rustpunten in het boek. Sinds 1975 is er geen archeologisch Noord-Brabants overzichtsboek meer verschenen. Terwijl er juist de laatste 35 jaar archeologisch enorm veel is gebeurd. De manier van opgraven veranderde van kleinschalig naar nederzettingsonderzoek, grote aaneengesloten gebieden zijn archeologisch onderzocht. Door veranderde wetgeving is het archeologisch onderzoek de laatste jaren enorm gestimuleerd. Oss is zo'n plaats waar al meer dan dertig jaar actief archeologie

wordt bedreven. Oss komt dan ook in ruime mate aan bod in het boek. Want als je het over de Brabantse archeologie hebt dan kun je niet om Oss heen. De vele actieve amateurs worden niet vergeten in het boek, zij hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennis van de Brabantse archeologie. Het boek wordt afgesloten met een zeer complete literatuurlijst, waarmee de mogelijkheid is geschapen om meer informatie bij de bronnen te vinden. De uitgeverij Matrijs heeft een uitstekend boekwerk afgeleverd, een must voor de liefhebber van de regionale archeologie. P v N

Op reis door de Meierij met Stephanus Hanewinckel (1798-1850)

De archeologie van Noord-Brabant tot 1200.

Verzorgd door auteur Frank C. Meijneke (400 pagina's, ill. € 39,90)

De vakantie is een goede gelegenheid om een stevig boekwerk ter hand te nemen. Dit boek is er zo een. De auteur Frank Meijneke heeft een oud historisch schrijven opnieuw uitgegeven en nader toegelicht. Bijzonder is dat nog steeds in vele literatuurlijsten van nieuw uitgebrachte boeken over de Brabantse historie verwezen

wordt naar de opmerkingen die een Brabantse dominee meer dan tweehonderd jaar geleden aan het papier toevertrouwde. De basis van het boek van Meijneke zijn de brieven die dominee Stephanus Hanewinckel schreef tijdens zijn reizen door de Meierij in de jaren 1799 - 1801. Door zijn brieven verkrijg je een

historisch-geografische indruk van het Brabantse land rond 1800. Ook de vele volksgebruiken, die door Hanewinckel met het nodige cynisme beschreven worden, geven een kijkje in het culturele leven van de toenmalige Meierijsche bevolking.

Meijneke geeft, voordat men aan de brieven van Hanewinckel kan beginnen, een uitgebreide uitleg over de persoon Hanewinckel, de plaatsen waar Hanewinckel gewoond heeft, de taalkundige aantekeningen en de geestelijke ontwikkeling die Hanewinckel heeft doorgemaakt. In het boek komt nog niet eerder gepubliceerd materiaal van Hanewinckel aan de orde.

Het is niet keihard bewezen dat Hanewinckel de brieven heeft geschreven maar gezien zijn latere boekwerk, *Mijne wandelingen van vroegere jaren*, uitgegeven in 1830 en het exemplaar dat is gesigneerd door zijn dochter is het wel zeer waarschijnlijk.

Rond 1800 werden de protestanten door de overheid verplicht gesteld de kerken aan de overgrote katholieke meerderheid terug te geven. Na 150 jaar protestants bestuur was er vanuit de katholieken weinig begrip en respect ontstaan voor de protestantse dominees. Dit was wederzijds. Dit is wellicht een van de redenen waarom Hanewinckel rond 1800 zo venijnig fel schreef. Het op latere leeftijd (64 jaar) uitgegeven boekje is ten opzichte van de katholieken veel genuanceerder.

De brieven zijn destijds in boekvorm, *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch*, anoniem uitgegeven bij een uitgever in Amsterdam. Dat de auteur graag anoniem wilde blijven is te begrijpen. De jonge dominee (33 jaar) was zeer negatief over de rooms-katholieke Brabanders. Wars is hij van het domme bijgeloof zoals hij het noemt, het overal plaatsen van kruizen op hunne huizen en zelfs een kruis op het brood voordat men het aansnijdt, sieraden in de vorm van een kruis tegen tooverij, spook en bezweeringen, het rondkruipen op hunne knieën rond een kappelleke met daarin een nep-heilige enz. enz. en als de Roomsche het niet meer weten dan prevelen ze in hun domheid enkele Pater-nosters en Ave-Maria's. De boeren waren de allerdomst en ontweetend Majorijschen Menschen, totaal liefdeloos, bij hun is het paard belangrijker dan zijne vrouw, ze voeden hun kinderen niet op, doen zonder nadenken wat hunne pastoor opdraagt, zijn niet in voor vernieuwingen in de landbouw en kunnen niet redeneren. Menige stad of dorp verliet Hanewinckel in diepe verving, ontsteld van

de domheid, bijgeloof en vervolgzucht, dweepachtigheid en onverdraagzaamheid. Monniken beschouwd hij als levendige dooden (pag. 153 in het boek) en een kloosterorde is een overblijfsel der oude domheid en bijgeloof.

Op pagina 273 komt Oss aan de beurt. Oss komt er redelijk goed van af. Hanewinckel vindt Osch een schoon Dorp met een voortreffelijke en nette kerk, voorzien van Orgel en een hoogen spitzen tooren, siert deeze Plaats niet weinig, ook pronkt dit Dorp met een Raadhuis, waaronder de Boter-Waag is. Weeklijks houd men hier eene Markt, die taamljik Volkrijk is. Osch zou in voorige tijden eene versterkte Stad geweest zijn; men ziet hier nog de overblijfsels van twee Poorten; de eene, welke er nog voor het grootste gedeelte staat, is thands in een Pakhuis veranderd (dit moet de Bosschepoort zijn, op de plek bij de huidige HEMA-

winkel van Wehberg, red.) en de andere is met een Kasteeltjen, dat daar digt bij stond, verenigd, en tot eene zeer fraaie Heeren-Huizing gemaakt, in welk huis men echter den Boog deezer Poort nog zeer duideljik zien kan (de Graafsche Poort of Hooghuis, red.).

Ook komt de St. Antonius-kapel in het gehucht Schadewijk of Schaik ter sprake. Hanewinckel noteert dat rond 1800 de Ossenaren berucht zijn om het gebruik van messen. Hij schrijft daarover: De inwooners van Osch zijn door de gehele Majorij zeer berucht wegen hunne liefhebberij voor het

vechten met een Mes, doch zulke vechtpartijen waren hier eertijds meer in zwang dan tegenwoordig, schoon er echter weinig Kermissen en Jaarmarkten voorbij gaan, waarop niet met een Mes gevochten wordt. Ik zag hier verscheidene menschen, die nog de sporen van hun vechten op hun gezigt droegen. Men noemt in de Majorij de leedtekenen die iemand in zijn gezigt heeft overgehouden, gewoonlijk: Het Wapen van Osch.

Dominee Hanewinckel is in Ravenstein op maandag 15 december 1856 gestorven en vier dagen later aldaar begraven. Van zijn graf is echter niets meer te vinden.

Een kritiekpuntje op het boek is dat helaas de vele Latijnse teksten niet vertaald zijn.

PvN

Geschiedenis Hooghuisstraat 7 Oss

Hans Pennings

Archeologische Werkgroep Oss / Heemkundekring 'De Elf Rotten'

Oktober 2009

Hooghuisstraat 7 in november 2009. FOTO PS

Dit bekende pand aan de Hooghuisstraat 7 staat al geruime tijd te koop en is nu weer in de huur. Er is al een plan voor goedgekeurd waarin dit gebouw, met een historisch interessante achtergrond, plaats maakt voor een pand van vijf lagen, met winkelruime op de begane grond en daarboven appartementen. We duiken in de geschiedenis van dit pand, gelegen naast herberg en bierbrouwerij De Zwaan. Het werd het huis en de werkplaats van de bekende orgelbouwers Van Nistelrooij en Kuijste, later winkel in ijzerwaren, huishoudelijke artikelen en gereedschappen.

Het pand Hooghuisstraat 7 kent een lange en interessante geschiedenis. Eigenlijk moeten we spreken van de panden Hooghuisstraat 7 en 9, want oorspronkelijk hoorden de kavels, waarop beide huizen gebouwd zijn, bij elkaar. Die geschiedenis brengt ons, voor zover we nu kunnen nagaan, terug tot het begin van de zeventiende eeuw. Aan de zuidzijde van de Heuvel stond toen tegen-

over de toegangsweg tot de Eikenboomgaard (deze straat heet al geruime tijd Eikenboomgaard) een oude herberg en brouwerij, De Zwaan genaamd. Het pand heeft in de jaren '60 van de vorige eeuw plaats moeten maken voor een nieuwe verbindingsweg tussen de Walstraat en de Heuvel onder de welluidende naam Burgwal. Op het oostelijk deel van het terrein van De Zwaan verrees toen

Hooghuisstraat 7 in december 1959, IJzerhandel Paul Kuijte¹. Links het pand Hooghuisstraat 9

op de hoek van de Burgwal en de Hooghuisstraat het winkelpand van sportzaak De Leeuw.

De Zwaan werd in 1832 aangeduid met de kadastrale aanduiding A1072.

In 1602 wordt het huis met brouwerij 'De Swaen' door Marijken weduwe van Peeter Gerits en haar minderjarige kinderen voor een bedrag van 201 gulden verkocht aan Sijmon, zoon van wijlen Claes Sijmons. Bij de brouwerij hoort ook het brouwgetouw en toebehoren. Het huis wordt aan de oostzijde belend door het erf van de erfgenamen van Jenneken dochter van Henrik Jochims van Gent.²

De Zwaan wordt een jaar later, in 1603, alweer verkocht aan Claes Huijberts de oude door Lijntken, de weduwe van Sijmon Claes Sijmons en haar minderjarige kinderen. De Zwaan wordt in 1603 aan de oostzijde belend door Hendrick Jochems.³

Aan de oostzijde van 'De Zwaan' lag het erf van Henrick Jochims van Gent. Dit erf blijkt in 1605 nog onbebouwd te zijn en te bestaan uit twee hofjes land. Henrick Jochims van Gent⁴ woont in 1605 in de stad Buren en draagt het bezit over dochter Jenneken Henrick Jochims van Gent. Zij doet het op 13 april 1605 voor 116 gulden over aan Adriaen Henrick Seberts.

De hofjes zijn belast met een jaarlijks bedrag van 2 gulden en 5 stuivers aan Heer Peeter Gerits 'als rector van St. Jores autair inde kercke van Oss'.⁵ Het gaat om Heer Peter Gerrits Versteghen, pastoor in Berghem, die in januari 1605 oud-rector is van het St. Joris-altaar in de

parochiekerk van Oss.⁶

Aan de oostzijde van het erf ligt een erf genaamd De Calverdans, in 1832 kadastraal aangeduid als A1101, A1102 en A1103. Adriaen Henrick Seberts, burgemeester van Oss in 1599 en schepen van Oss in 1607, 1619 en 1620⁷, laat niet lang daarna een huis bouwen ter plaatse van de twee hofjes. In 1627 brengt hij het huis als bruidsschat in ten behoeve van het aanstaande huwelijk van zijn zoon Gerrit Adriaen Henrick Seberts met Heijlken. Het huis wordt omschreven als 'huijs ende hoff gelegen binnen der vrijheijt van Oss aenden Hoevel' en wordt belend door Ghijsbert Reijnders (=eigenaar van De Zwaan) aan de ene zijde en Thonis Henricx aan de andere zijde.⁸

Gerrit en Heijlken huwen op 9 februari 1627 en krijgen drie kinderen: Reijn (overleden Oss 23 juli 1673), Adriana (jong overleden) en Jenneken (later gehuwd met Michiel Janssen van Orsouw, burgemeester van Oss in 1658⁹, overleden Oss 14 juni 1672).

Gerrit Ariens, schepen van Oss in 1639 en 1640 en borge-meester in 1643¹⁰, komt op 7 juli 1662 te Oss te overlijden. Zijn weduwe Heijlken doet op 3 oktober 1676 afstand van het recht van vruchtgebruik van alle goederen ten gunste van haar kleinkinderen.¹¹

Diezelfde dag verkopen de voogden namens de kleinkinderen het huis en hof aan de Heuvel voor schepenen van Oss voor 725 gulden aan Jan Iwens.¹²

Jan Iwens, burgemeester van Oss in 1665¹³, verkoopt het

huis en hof enige jaren later, namelijk op 15 april 1680 ten overstaan van schepenen van Oss voor 650 gulden aan Ariaen Hendricx van Haren ten behoeve van zijn nakindere verwekt bij Marijken Gerrits zijn tegenwoordige huisvrouw. ¹⁴

Ariaen Hendricx van Haren (Haeren) is kennelijk verwer (huisschilder, red.) van beroep. In 1682 word hij genoemd als belendend eigenaar van De Zwaan ¹⁵. Ariaen en Marijken krijgen drie kinderen: Maria, gedoopt RK Oss 9 januari 1665, Margareta, gedoopt 16 februari 1668 en Johannes, gedoopt RK Oss 13 mei 1675. Maria en Johannes van Haaren gaan in Uden wonen.

Jan of Johannes van Haaren wordt in 1729 als belendend eigenaar genoemd van het huis De Zwaan, als dat op 11 augustus 1729 door Tomas Dirrik Ploechmaakers wordt verkocht aan Abraham van Lent (Lendt) ¹⁶. Op 21 januari 1735 worden zijn onroerende goederen ten overstaan van schepenen van Oss getaxeerd. Hij blijkt eigenaar te zijn van twee huizen aan de Heuvel: het pand naast De Zwaan en een pand aan de noordzijde van de Heuvel ¹⁷. Maria van Haaren, zijn zus, is zijn collateraal erfgename. ¹⁸

Maria van Haaren, weduwe van Jan Janssen Pieck ¹⁹, die in Uden woont, verkoopt het huis en hof op 17 januari 1736 voor schepenen van Oss voor 440 gulden aan Arnoldus Franssen van de Goor, wonende te Oss. ²⁰ Arnoldus van de Goor wordt in 1742 en 1743 als belendend eigenaar genoemd van het huis van de erfgenamen van Antonij Bosmans, dat aan de oostzijde van zijn huis grenst (Hooghuisstraat 11) ²¹. Arnoldus Frans Joosten van de Goor treedt op 17 mei 1733 voor de pastoor te Oss in het huwelijk met Wouterina Gerit Bandt van Hoorn (Horens). Ze krijgen negen kinderen.

In 1763 overlijdt Arnoldus van de Goor. Op 5 maart 1763 wordt hij in Oss begraven. Zijn weduwe Wouterina (ook Waltera) van Hoorn (ook Hooren) blijft nog 35 jaar lang in het huis wonen tot haar overlijden in 1798. Zij wordt op 28 november 1798 in Oss begraven.

Op 4 januari 1798 vindt voor schepenen van Oss de openbare verkoop plaats van een huis, schuur en hof 'met het kleijne huisje' aan den Heuvel. De verkoop geschiedt door de kinderen van Arnoldus van de Goor ²². Het huis c.a. wordt op 18 februari 1799 voor 1.427 gulden verkocht aan Claas Aart Bouwens. ²³

Claas Aart Bouwens verkoopt het huis met schuur, hof

en klein huisje aan den Heuvel op 20 februari 1801 voor 437 gulden aan Johannes van Venrooij ²⁴. Johannes van Venrooij is timmerman. Zijn eigendom bestaat uit een huis, later Hooghuisstraat 7 (kad. nr. A1073) en een klein huis, later Hooghuisstraat 9 (kad. nr. A1074). Op 26 augustus 1815 verkoopt Johannes van Venrooij, gehuwd met Annemie van de Poel, het huis aan Adriaan Jacobus van der Heijden, hoedenmaker, en zijn vrouw Geertruijda Verhoeven te Oss. ²⁵

Op 24 mei 1823 verkopen zij het huis voor 800 gulden aan Paulus van Nistelrooij, orgelmaker te Oss. Het gaat om een huis en hof staande en gelegen te Oss op den Heuvel met een schuur bestaande uit 4 gebonten (=gebinten) achter het huis, dat door de verkopers binnen 14 dagen zal worden afgebroken. Het huis is belast met een jaarlijkse rente van 2 gulden en 25 cent aan 'het gilde van St. Nicolaas te Oss' te betalen op 5 december, een hypotheek ten behoeve van de Latijnse school te Ravenstein ten laste van Johannes Schuts, smid te Oss en een obligatie van 8 maart 1817 voor notaris Werne te Ravenstein. ²⁶

Op 22 maart 1824 verkoopt Johannes van Venrooij, inmiddels weduwnaar, het huisje en hofje (= Hooghuisstraat 9) te Oss aan den Heuvel nr. 167 voor 213 gulden eveneens aan Paulus van Nistelrooij (geb. 1788 in Gemert als zoon van Nicolaas van Nistelrooij en Maria Anna van Eijdsdonk). ²⁷

In 1832 is Paulus (ook wel Poulus) van Nistelrooij eigenaar van de percelen A1073 (het Dorp), bestaande uit huis en erf, groot 1 roede en 14 ellen, A1074, bestaande uit huis en erf, groot 78 ellen, A1075, tuin, groot 4 roeden en 25 ellen en A1076, tuin, groot 13 roeden en 10 ellen.

Paulus is op 26 februari 1813 te Oss getrouwd met Ida Goossens, geboren te Oss in 1791. Hun dochter Maria Anna van Nistelrooij (geb. te Oss op 21 juni 1818) trouwt op 13 september 1840 in Oss met Johannes Cuijten (geb. Oss 1803), zoon van Willem Petrus Cuijten en Theodora Paters.

Paulus en zijn oom Leonard van Eijdsdonk zijn kort na 1800 met hun orgelmakerij naar Oss gekomen. Op 13 mei 1805 koopt Leonardus van Eijdsdonk, die al in Oss woont voor 1.076 gulden een huis en hof in de Bossche straat te Oss van Jacobus Philippus le Heu, schout van Oss. Het huis is gelegen aan de tegenwoordige Heuvelstraat en wordt aan de achterzijde begrensd door de stadswal. Buurman is Gosewinus Goossens, de vader van de latere bruid van

Johanna Maria van Nistelrooij

Hooghuisstraat 7 in 1880: het woonhuis is in rood aangegeven. De schuur in oranje. 30

Paulus van Nistelrooij. 28 Paulus werkte waarschijnlijk in het atelier van zijn oom en leerde daar Ida kennen. Na het overlijden van Leonardus in Oss in 1812 heeft Paulus de orgelmakerij van zijn oom Leonard overgenomen. 29

Uit Tussentijds 1-2000 (bijdrage R. Pieters):

Waarschijnlijk omdat de vraag naar orgels beperkt is, komt er ook handel in ijzerwaren bij. De orgelmakerij wordt wel voortgezet door Leonard ('Naard') als Paulus in 1859 overlijdt. Omstreeks 1875 drijft hij de ijzerhandel onder de naam L.A. van Nistelrooij, Heuvel A79 (de nummering was in deze tijd anders dan nu), hetzelfde pand als dat van de orgelmakerij. In de winkel was van alles te verkrijgen: ijzerwaren, gereedschappen, fornuizen, messen, scharen, lepels en vorken, was- en voerketels, mangels, ledikanten, wiegen, naaimachines, gereedschap voor land- en tuinbouw. De beide zoons van zijn zuster, Adrianus en Paulus Kuijte, hielpen in de zaak en leerden zo het vak van orgelmaker. Tot aan de dood van moeder Ida woonde Naard bij haar in. Hij overleed als vrijgezel op 22 januari 1880.

De orgelmakerij en de ijzerhandel werden voortgezet door Paulus Lucianus Kuijte, geboren 24 december 1854. Zijn broer Janus kocht hem in 1887/1888 uit. Hij zette de

orgelmakerij aan de Walstraat voort, Paulus bleef de ijzerhandel drijven op de Heuvel. Hij huwde in 1889 in Uden met Anna Maria Warong. Paulus overleed op 22 februari 1919, zijn echtgenote op 13 april 1913 als winkelierster in pand Hooghuisstraat 7. De ijzerhandel is daarna door verschillende eigenaren voortgezet, met als laatste de heer J.C. van Bijnen.

Eigenaren:

- 1605: Henrik Jochims van Gent
- 1605-1605: Jenneken Henrik Jochims van Gent
- 1605-1627: Adriaen Henrick Seberts
- 1627-1662: Gerrit Adriaen Henrick Seberts (+1662)
- 1662-1676: Heijlken Reijnders van Heumen, weduwe van Gerrit Ariens
- 1676-1676: Kinderen van Reijn Gerit Ariens en Neelken Arts en kinderen van Michiel Janssen van Orsouw en Jenneken Gerrit Ariens
- 1676-1680: Jan Iwens (de Loijer)
- 1680-1735: Ariaen Hendricx van Haren en erfgenamen
- 1735-1736: Maria van Haaren (Verhaaren), weduwe van Jan Janssen Pieck

- 1736-1763: Arnoldus Franssen van de Goor (+1763)
- 1763-1798: Wouterina Gerit Bandt van Hoom (+1798), weduwe van Arnoldus van de Goor, en haar kinderen
- 1798-1799: Kinderen van Arnoldus van de Goor en Wouterina van Hoom: Michiel, Cornelis, Geertruij, Marjan en Johanna van de Goor
- 1799-1801: Claas Aart Bouwens
- 1801-1815: Johannes van Venrooij
- 1815-1823: Hooghuisstraat 7 (groot huis): Adriaan Jacobus van der Heijden en Geertruijda Verhoeven
Hooghuisstraat 9 (klein huis): Johannes van Venrooij en Annetie van de Poel
- 1823-1824: Hooghuisstraat 7 (groot huis): Paulus van Nistelrooij
Hooghuisstraat 9 (klein huis): Johannes van Venrooij
- 1824-1842: Hooghuisstraat 7 en 9: Paulus van Nistelrooij
- 1842-1859: Hooghuisstraat 7: Paulus van Nistelrooij (+1859)
Hooghuisstraat 9: Johannes Willem Kuijte
- 1859-1864: Hooghuisstraat 7: Ida Goossens (+1864) en haar kinderen
Hooghuisstraat 9: Johannes Willem Kuijte
- 1864-1865: Hooghuisstraat 7: de kinderen van Paulus van Nistelrooij en Ida Goossens: Leonardus Aloisius, Johanna Maria, Maria Anna, gehuwd met Johannes Kuijte(n), Ida Antonia en Jacoba van Nistelrooij
Hooghuisstraat 9: Johannes Willem Kuijte
- 1865-1876: Hooghuisstraat 7: Leonardus Aloisius van Nistelrooij, Johanna Maria van Nistelrooij
Hooghuisstraat 9: Johannes Willem Kuijte (+1876)
- 1876-1880: Hooghuisstraat 7: Leonardus Aloisius van Nistelrooij (+1880), Johanna Maria van Nistelrooij
Hooghuisstraat 9: Anna Maria van Nistelrooij, weduwe van Johannes Willem Kuijte, de kinderen van Johannes Willem Kuijte en Anna Maria van Nistelrooij
- 1880-1886: Hooghuisstraat 7: Johanna Maria van Nistelrooij (+1886)
Anna Maria van Nistelrooij, weduwe van Johannes Willem Kuijte (+1876)
Hooghuisstraat 9: Anna Maria van Nistelrooij, weduwe van Johannes Willem Kuijte, de kinderen van Johannes Willem Kuijte en Anna Maria van Nistelrooij
- 1886-1887: Hooghuisstraat 7: Paulus Lucianus Kuijte en Johanna Kuijte, Anna Maria van Nistelrooij (+1887), weduwe van Johannes Willem Kuijte
Hooghuisstraat 9: Anna Maria van Nistelrooij (+1887), weduwe van Johannes Willem Kuijte, de kinderen van Johannes Willem Kuijte en Anna Maria van Nistelrooij
- 1887- Hooghuisstraat 7 en 9: De kinderen van Johannes Willem Kuijte en Anna Maria van Nistelrooij

Bouwhistorie

Het pand is een eenlaags dwarshuis met zadeldak. De voorgevel, van oorsprong bestaande uit 6 traveeën, is uitgevoerd in kruisverband ³¹ van handvorm ijsselstenen met een formaat van 16 cm. (lengte) x 8 cm. (breedte) x 4 cm. (hoogte). De 10-strekkenlaag is 48 à 49 cm. hoog. Het linkerdeel van de gevel is in de jaren '60 van de twintigste eeuw vernieuwd waarbij de ijsselstenen zijn vervangen door een muurdeel van machinale bakstenen met een formaat van 20,5 cm. (lengte) x 10 cm. (breedte) x 5 cm. (hoogte). De twee oorspronkelijke raamkozijnen zijn toen vervangen door één groot winkelraam. Het kelder-raam onder het meest linkse raam is toen dichtgezet.

De overgang van moderne stenen en oude ijsselsteentjes in de voorgevel, gevolg van het vervangen van het oude muurdeel met de twee ramen (links van de ingang). FOTO PS

Aan de rechterzijde bevindt zich nog een oorspronkelijk raamkozijn met een bovenlicht gezet in glas in lood met 21-roedenverdeling (7 x 3). Boven het kozijn een rollaag. De houten winkelpui met omlijsting dateert uit de negentiende eeuw. Op de twee houten pilasters rust een lijst, bestaande uit een vlak houten fries en een geprofileerde houten kroonlijst. Het pand heeft een gepleisterde plint.

Oorspronkelijk bevonden zich ter plaatse van het grote winkelraam twee raamkozijnen met gelijke detaillering als het nog bestaande rechterraam. Ze bestonden nog in 1959 en hadden eveneens een bovenlicht gezet in glas in lood met 21-roedenverdeling. Het raam was echter door een middenstijl verdeeld. Dit zal waarschijnlijk ook voor het rechterraam hebben gegolden. Ter plaatse van

de negentiende-eeuwse winkelpui hebben waarschijnlijk eveneens twee identieke raamkozijnen gezeten aan weerszijden van een deurkozijn met bovenlicht.

Het pand had tot de verbouwing in de zestiger jaren een kelder aan de oostzijde van het pand. Deze is nu niet meer bereikbaar. De kelder dateert vermoedelijk uit de bouwperiode van het huis.

Aanvulling redactie: Andere verbouwingen hebben de oorspronkelijke winkel en het achterliggende pand verder ernstig aangetast:

de winkelpui aan de oostelijke kant is voor ca. 1/3 deel vernieuwd in de jaren zestig/zeventig met moderne machinale baksteen. Er is een groot winkelraam aangebracht in de plaats van twee kleinere;

Inpandig is de vloer op een niveau gebracht, waarvoor de opkamer met kelder is verlaagd;

Alle binnenmuren en de achtergevel zijn verwijderd voor de realisatie van één grote winkelruimte, waarbij de open ruimte achter het pand bij het winkelpand is getrokken;

de oorspronkelijke kap is tussen 2000 en 2005 geheel vervangen door een nieuwe moderne kap, alleen de voorzijde is opnieuw belegd met de oude dakpannen.

De diep uitgesleten hardstenen dorpel van de 19e eeuwse pui. FOTO PS

- 1 B. Wattenberg, *Oss efkes geleeje* (Oss 1997), 6
- 2 BHIC, RA Oss 53, fol. 43 d.d. 13-3-1602
- 3 BHIC, RA Oss 5
- 4 fol. 9 d.d. 1-3-16034 BHIC, RA Oss 56, fol. 22 (42) en 22v
- 5 BHIC, RA Oss 56, fol. 23 (43)
- 6 Zie over Peter Gerrits Versteeghen verder: BHIC, RA Oss 56, fol. 12 d.d. 4-1-1605; RA Oss 5
- 7 fol. 35v d.d. 29-4-1606; RA Oss 5
- 8 fol. 15 d.d. 1-3-1607; RA Oss 58, fol. 23 d.d. 14-5-16077 J. Cunen, *Geschiedenis van Oss* (Oss 1932), pag. 107-108, 1178 BHIC, RA Oss 64, fol. 110v (222)
- 9 J. Cunen, *Geschiedenis van Oss* (Oss 1932), pag. 118
- 10 J. Cunen, *Geschiedenis van Oss* (Oss 1932), pag. 108, 118
- 11 BHIC, RA Oss 74, fol. 101
- 12 BHIC, RA Oss 74, fol. 101v
- 13 J. Cunen, *Geschiedenis van Oss* (Oss 1932), pag. 118
- 14 BHIC, RA Oss 75, fol. 104v
- 15 BHIC, RA Oss 76, 13 d.d. 10-06-1682: Arien Hendericx Verwer
- 16 BHIC, RA Oss 85, fol. 47 (51)
- 17 BHIC, RA Oss 128, pag. 203
- 18 BHIC, RA Oss 128, pag. 206 d.d. 21-01-1735
- 19 Zij krijgen in 1705 een zoon Henricus die op 20 november 1705 in Uden gedoopt wordt. Jan Pieck overlijdt in 1734 en wordt op 7 december 1734 in Uden begraven
- 20 BHIC, RA Oss 86, fol. 161 (154)
- 21 BHIC, RA Oss 88, fol. 48 d.d. 15-10-1742, fol. 148 (200) d.d. 10-10-1743 en fol. 152 (204) d.d. 15-10-1743
- 22 BHIC, RA Oss 171, fol. 40v
- 23 BHIC, RA Oss 110, fol. 32
- 24 BHIC, RA Oss 110, fol. 186v
- 25 BHIC, NA Oss 27, nr. 142
- 26 BHIC, NA Oss 35 (was 5762), nr. 93, fol. 185 d.d. 25-05-1823
- 27 BHIC, Archief Hypotheekbewaarder 's-Hertogenbosch inv. nr. 39, akte 8 en inv. nr. 297, akte 29
- 28 BHIC RA Oss 113, fol. 43v (86)
- 29 M. Verbruggen, *Welk een "lofbaerlijk werk"*. *Gemertse orgelbouwers en Matthijs Verhofstadt in het bijzonder. Bijdragen tot de geschiedenis van Gemert* 20 (Gemert 1995), pag. 34-35
- 30 BHIC, Schattingskaart Oss 1880, sectie A, blad 4
- 31 een metselverband waarbij de strekkenlaag wordt afgewisseld met een koppenlaag en de strekken niet recht boven elkaar liggen maar steeds een halve steen verspringen

Achter de Vuurloze

In het centrum van Oss ligt een straat met de intrigerende naam 'Achter de Vuurloze'. Je moet aardig diep in de industriële geschiedenis van Oss duiken om te weten wat hiermee bedoeld wordt. Ons lid J. Dircks was op bezoek bij de Stoom Stichting Nederland in Rotterdam, waar ze een prachtige collectie stoomlocomotieven en treinen hebben. Daar vond Sjaak Dircks 'de Vuurloze' van Oss. We kunnen nu helemaal uitleggen waarom deze straat zo heet.

Een 'Vuurloze' locomotief was namelijk een locomotief die zonder kolenvuur werkt en kan daardoor geen roet of vonken uitstoten, met name handig in een brandgevaarlijke omgeving. Dat was in Oss zeker het geval waar de Vuurloze dichtbij de bebouwing van het centrum reed. Er moest bij voorkeur wel veel stoomfabricage dicht langs het spoor plaatsvinden. Ook aan deze voorwaarde kon worden voldaan in Oss. Op het Jurgens-terrein waren stoommachines voorhanden voor de aandrijving van de machines in de fabriek, met voldoende kracht om ook de vuurloze op te peppen. Een vuurloze heeft namelijk een ketel die voor de helft met warm water wordt gevuld. Daar wordt vervolgens hete stoom doorheen geblazen zodat de temperatuur tot 192 Celsius stijgt, bij een druk van 12 bar. Dankzij deze druk kon de locomotief enkele uren dienst doen, voordat ze weer opgewarmd

moest worden. Een ander voordeel van de Vuurloze was de eenvoud van de techniek. Daardoor waren ze gemakkelijk te bedienen en voordelig in onderhoud. De 'Vuurloze' van Oss reed tussen 1914 en 1928 op het fabrieksterrein van Anton Jurgens Margarinefabrieken. Het uitgestrekte

fabriekscomplex van Jurgens lag tussen Grote Kerk, Kruisstraat-Nieuwe Brouwersstraat en Kerkstraat. Dicht tegen de bebouwing in het centrum. Het spoorlijntje liep van het fabrieksterrein aan de kant van de Nieuwe Brouwerstraat, over de Lievekamp naar de spoorlijn Oss-Den Bosch en sloot daar op aan. Zo konden goederenwagens gehaald en gebracht worden voor verder vervoer. Jurgens ging in 1929 over naar Rotterdam, door de fusie met Van den Bergh's Margarinefabriek (oorspronkelijk in Oss begonnen). Het locomotiefje verhuisde mee en bleef tot 1975 in dienst. Daarna verviel ze totaal maar is met enorme inzet door de vrijwilligers van de Stoom Stichting perfect hersteld.

De Vuurloze van Jurgens, met nummer 6326, is in 1913 bij Orenstein & Koppel in Berlijn gebouwd. Hij weegt 16 ton en is 5,85 meter lang. De stoomketel wekte een vermogen op van 60 pk en het locomotiefje haalde daarmee een maximum-snelheid van 35 km per uur. PS

Verlag lezing: 'Landweren, middeleeuwse verdedigingswallen'

door de Leidse archeoloog drs. Cristian van der Linde op 25 juni 2009 in het Stadsarchief te Oss

*Aan de rand van Oss loopt de Landweerstraat.
De naam doet een verdedigingswerk vermoeden.
Maar wat moet je je daarbij voorstellen?*

*Drs. Cristian van der Linde, die als archeoloog
zijn steentje heeft bijgedragen aan de
blootlegging van de overblijfselen van enkele
gedeelten van landweren in de omgeving van
Oss, heeft voor stichting De Werkende Mens
op 25 juni 2009 een boeiende dialezing over het
fenomeen landweren verzorgd.*

Omheiningen

'Landweer' blijkt een heel ruim begrip te zijn. De bedoeling is altijd om mensen of dieren de doorgang tot een bepaald - in dit geval zelfs letterlijk - gebied te verhinderen door de aanleg van wallen, greppels en/of palissades. Zo zijn er houtwallen ter omheining van particuliere en gemeenschappelijke weiden, zoals vroeger de Gement (oud 'Gemeijnt'). Dit om te voorkomen dat onbewaakt grazend groot- of kleinvee in de verkeerde wei terecht zou komen, want als het wel gebeurde was de eigenaar zijn vee kwijt indien de vereiste boete om de uitbrekers terug te krijgen, niet werd betaald. In het noorden van ons land werden die omwalde weiden de marken genoemd. Grotere landweren werden aangelegd rond bepaalde terreinen of gebouwen, zelfs molens, om ongewenste bezoekers te weren. Daartoe werden kleine aarden wallen opgeworpen, die met de daardoor ontstane greppel een barrière vormden tegen indringers, vooral omdat daarop doornig struikgewas werd aangeplant.

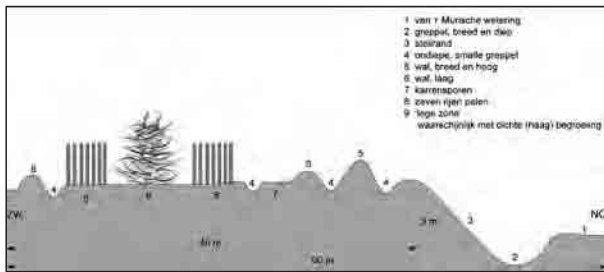
Afb. A: Schets van een landweer met beplanting.

Verdedigingswallen

Van groter belang zijn landweren rond dorpen en langs het buitengebied van steden, zolang die in de middeleeuwen geteisterd werden door roversbenden of legers. Voor deze landweren werden hogere aarden wallen opgeworpen door twee greppels te graven en langs die wallen veel palen op korte afstanden van elkaar te plaatsen. De bedoeling was om vooral ruiters de doorgang te beletten. Vaak werden ook nog doornstruiken tussen de palen geplant. De belangrijkste landweren werden aangelegd tussen zelfstandige gebieden met expansiedrang, zoals hertogdommen en graafschappen. Daarvoor werden er drie greppels gegraven waarvan de aarde op de twee stroken grond ertussen werd opgeworpen tot wallen. Waar het nodig was voor het verkeer werden doorgangen gelaten in de landweren die werden afgesloten met een slagboom. Vanuit een nabij gelegen huis, vaak een boerderij, werd de doorgang in de gaten gehouden. Vandaar dat er nu nog huizen bestaan met namen als: Pasop, Beumer, Bosboom, Hekman, Kiekoet, Klaphek of Koerhuis.

Middeleeuwen

De oudste landweren zijn gevonden in Noord-Duitsland. De vroegste vermelding van een landweer aldaar dateert uit 1238. Al binnen enkele decennia breidt de aanleg van landweren zich uit tot onze gebieden, vooral in het gebied tussen Twente en Limburg worden veel landweren aangelegd. Dat gebeurt vooral tussen 1350 en 1450. Omdat de indringers zich in die tijd nog moesten behelpen met pijl en boog waren de landweren nog bijzonder effectief. In de volgende periode komen er steeds minder landweren bij, men concentreert zich dan meer op het onderhoud. Met de komst van vuurwapens en kanonnen worden de landweren minder doeltreffend. En als gevolg van de 80-jarige oorlog worden de afzonderlijke staatjes opgenomen in grotere verbanden, waardoor er meer rust langs de vroegere versterkte grenzen ontstaat. Zo verliezen de landweren geleidelijk hun nut om uiteindelijk in vergetelheid te raken.

Afb. B: Doorsnede van de landweer bij Paalgraven.

Opgravingen

Bij opgravingen op Zevenbergen in 1977 worden palenrijen ontdekt. Het zijn niet meer dan rijen donkere vlekken aan de oppervlakte, maar die moeten een bedoeling gehad hebben. Omdat het niet het onderwerp van de opgravingen is, worden de verzamelde gegevens bewaard voor later onderzoek. In de daarop volgende decennia worden ook op andere plaatsen in de omgeving restanten van greppels, aarden wallen en palenrijen ontdekt. Het wordt dan duidelijk dat het om een stelsel van landweren rond Oss gaat.

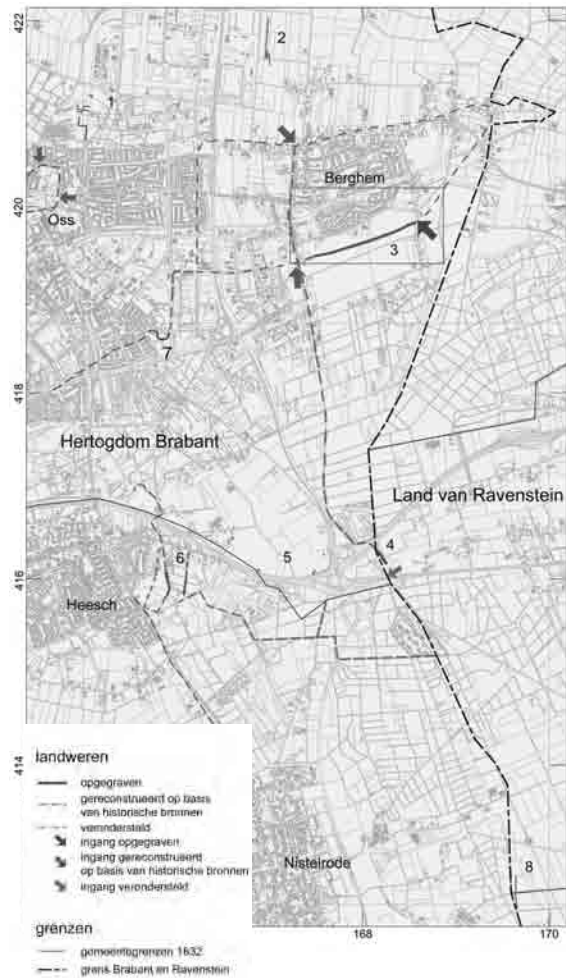

Afb. C: Paalsporen van de landweer in de Piekenhoef.

Maasland

Zo zijn in de wijk Horzak gedeelten van palenrijen aangetroffen die bestaan uit een enkele rij palen op zeer korte afstand van elkaar. Samen hebben die gedeelten mogelijk een eenvoudige landweer gevormd met een lengte van minstens 600 meter. En rond het gebied waar nu nog de Landweerstraat loopt zijn op diverse plaatsen resten van een omvangrijke landweer gevonden. Deze diende ter beveiliging van de stad Oss. In het zuiden komt deze landweer uit op de uitgestrekte landweer die is ontdekt op Zevenbergen, en die een belangrijke hindernis vormde tussen de hertogdommen Brabant en Gelre. Ook in Heesch zijn daarvan restanten gevonden en als monument herbouwd aan De Hoef. In het oosten profiteerde Oss van de landweer rond het gebied van Berghem. Ook dit was een sterke landweer. Hiervan is in de wijk Piekenhoef een reconstructie gemaakt. Het hertogdom Gelre was groot, maar bevatte ook vele enclaves die er niet bij hoorden of zelfstandig waren. Het Land van Ravenstein, ontstaan rond de

plaats waar Walraven zijn 'Stein' herbouwde, was ook omwald met een krachtige landweer. Die liep in elk geval tussen Schaijk en Reek en vermoedelijk tot op Zeelands grondgebied.

Afb. D: Landweren in het gebied tussen Oss en Ravenstein. 1. Horzak, 2. Gement, 3. Piekenhoef, 4. Paalgraven, 5. Vorstengrafdonk, 6. De Hoef.

Scriptie

Bertus Brokamp, historisch geograaf aan de Universiteit Utrecht, heeft een scriptie in twee delen geschreven getiteld 'Landweren in Nederland', waarin de landweren rond het Osse een belangrijke plaats innemen, omdat in de loop der jaren hierover zo veel bekend is geworden, dat duidelijk werd dat die landweren samen een stelsel vormden.

De twee delen Beschrijving en Inventarisatie zijn in pdf-formaat beschikbaar op internet. De adressen (url's) zijn te ingewikkeld om over te typen. Kijk daarom op www.dewerkendemensoss.nl en ga dan via de pagina 'Interessante links' naar Landweren om de delen op te halen.

De afbeeldingen A t/m D bij dit artikel zijn beschikbaar gesteld door Archol bv. PR

Uit de schatkamer van het Stadsarchief

In het Stadsarchief aan de Peperstraat wordt een belangrijk deel van de Osse archieven bewaard. Daar is een speciaal depot voor ingebouwd, met klimaatbeheersing en dikke betonnen wanden voor brandveiligheid en bescherming tegen oorlogen en rampen. De schatkamer van de Peperstraat. In dit depot is niet alleen een groot deel van het archiefmateriaal van de gemeente Oss te vinden, maar ook de negatieven van verschillende persfotografen. Ze liggen hier koel en droog, waardoor ze lang goed blijven. Een geweldige collectie beeldmateriaal over de Osse historie.

Dit keer: de negatievenkast van fotojournalist Paul van der Werff (geb. 4 juli 1941. Overl. 9 oktober 1984). Paul van der Werff was van origine Hagenaar en verhuisde, drie jaar oud, met zijn familie naar Haarlem. Zijn vader was fotojournalist voor het ANP en altijd weg. Daarom wilde Paul zijn vader beslist niet achterna. Hij leerde fotografe Freeda Fris kennen, werd door haar enthousiasme aangestoken en ging toch als fotograaf werken voor Fotopersbureau De Boer in Haarlem. Daan Scholte, collega van zijn vader en als freelance-fotograaf voor het Brabants Dagblad werkzaam in Oss en omgeving, vroeg hem als zijn opvolger. Zo werd hij in mei 1966 inwoner van Oss en woonde een tijd aan het Heschepad. Van der Werff had zeker de eigenschap die fotografen 'het oog' noemen, dat wil zeggen, de gave meteen het juiste moment te zien om af

te drukken. Zo ontwikkelde hij zich tot een succesvol fotograaf die naast zijn werk als fotojournalist voor het BD ook architectuur- en bedrijfsfotografie verzorgde, reisreportages maakte en via het ANP ook aan landelijke dagbladen foto's leverde. In december 1970 verhuisde hij naar Megen. Bij een auto-ongeval op de Megensebaan kwam hij om het leven, op 9 oktober 1984. Freeda Fris droeg zijn negatievencollectie over aan Museum Jan Cunen, een geweldig geschenk, een schat aan beeldmateriaal.

De collectie negatieven van Paul van der Werff staat nog grotendeels in de door hem vervaardigde kasten. In de originele witte papieren mapjes, met daarop door hem kort genoteerd de gelegenheid waarbij de foto's gemaakt zijn, een datum en een kruisje bij de foto's die hij afgedrukt had. Zo zijn de foto's op hoofdlijnen in tijd en plaats te duiden. Zoekt u een beeld van de regio uit de tijd van Paul van der Werff, dan kan het Stadsarchief dankzij de aanduiding snel achterhalen of daar iets voor u bij is.

In de kasten: 120.000 kleinbeeldnegatieven (zw/w); 70.000 stuks 6 x 6 negatieven (z/w); 13.000 kleurnegatieven en nog vele dia's. In totaal ca. 210.000 beelden.

Medio december begint in Het Stadsarchief een fototentoonstelling van kleurenfoto's van Paul van der Werff, te zien tot maart 2010.

PS

Machinist bij N.V. H.Hartog's Fabrieken te Oss

Lawaai

Is een fabriek altijd nogal luidruchtig (en in Oss was dat, dankzij de varkens, voortdurend het geval), de machinekamer spant in leven altijd de kroon. Daar zoemen de turbines en motoren en wentelen reusachtige wielen in razende snelheid rond.

Het gehoor is heel belangrijk voor de machinist. Het wijst hem op defecten in de machines, waarvoor hij de verantwoording heeft. Dat zijn er heel wat: turbines en dynamo's, die de stroom aan het bedrijf leveren, lucht- en ammoniakcompressoren, die het bedrijf via een buizenstelsel voorzien van perslucht en van ammoniakvloeistof, welke laatste dient voor het instant houden van temperaturen, liggende tussen + 6° C en -15° C in de koel- en vrieskelders. In deze kelderruimten wordt het warme pas geslachte vee op de lage temperatuur gebracht, die voor de verwerking nodig is, of ingevroren indien het langer bewaard moet worden.

De techniek

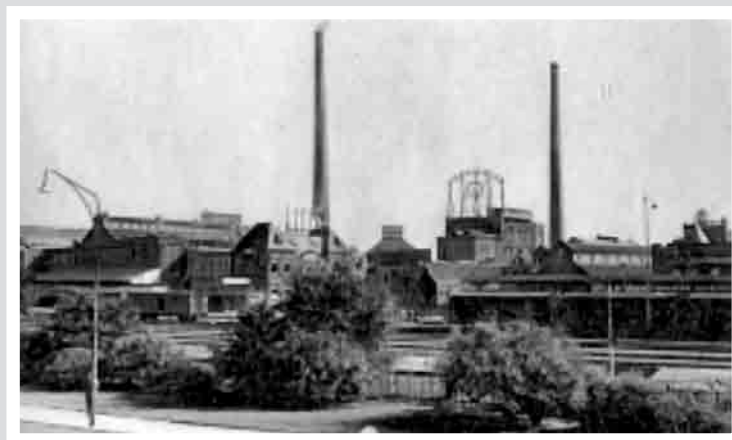
Hoe wordt de ammoniak door een buizensysteem van en naar de kelderruimten gebracht. In de buizen en koelapparaten der kelderruimten heeft ammoniakvloeistof een temperatuur liggende tussen -20° en -40° C. Door het koelen van het nog warme slachtvlees stijgt de temperatuur van de ammoniakvloeistof, welke gaat verdampen. De ammoniakgassen worden door de ammoniakcompressoren in de machinekamer afgezogen en gecompriemd, waarna de gecompriemde gassen in een condensor, welke door water gekoeld wordt, op een temperatuur van -15° C worden gebracht, waarbij tevens het gas weer in vloeistof overgaat. In deze kringloop ontstaat derhalve in de kelderruimten uit vloeistof gas, terwijl in de machinekamer uit het gas wederom vloeistof wordt gemaakt.

Voor de machinisten is het een verantwoordelijk werk, om te zorgen voor voldoende toevoer van stroom, ammoniak en perslucht voor de fabriek, terwijl ook de zorg voor het leveren van de lagedruk-stoom tot de taak van de machinisten behoort.

Eén van deze machinisten was de heer Bulte die op 2 september 1952 in Oss zijn veertigjarig dienstjubileum vierde. Na zijn diensttijd trad hij op 2 september 1912 in dienst bij de firma Jurgens in Kleef (Dld.) en werkte daar bij de koelmachines tot 3 november 1938. Hij keerde terug naar Oss en trad in dienst bij Hartog's fabrieken te Oss.

Bron: Bedrijfsblad Op eigen terrein – Unilever januari 1953 RP.

ansichtkaart van de vleesfabrieken bij het spoor, Hartog (links) en Zwanenberg.

tips voor het zoeken op internet naar de historie

Internet, digitale sporen naar analogoos verleden

De hier afgedrukte pagina is met werkende koppelingen opgenomen op onze website:
www.dewerkendemensoss.nl/internetzoektips.html
 Webmaster Pieter Roskam

'vorstengraf'
 De bekendmaking van de vondst van het tweede vorstengraf in Oss heeft op internet veel aandacht gekregen. Het is daarom niet moeilijk om hierover gegevens te vinden. Googelen op het woord 'vorstengraf' alleen is al voldoende. Het is niet eens nodig om er 'oss' bij te zetten: verreweg de meeste hits aan het begin verwijzen naar de vorstengraven, gevonden in Oss. Een van de eerste treffers is een beschrijving van het vorstengraf dat in 1933 is ontdekt met een duidelijke foto van de emmer en het zwaard. Verder is er een Google-pagina met Nieuwsresultaten voor 'vorstengraf' die weer verwijst naar een aantal andere websites. Een daarvan gaat over het boek 'Prins onder Plaggen'.

'oss franse tijd'
 Googelen op 'oss franse tijd' geeft ook weer een groot aantal treffers. Boven een van de vermeldingen op de eerste pagina staat '[PDF] katern Oss.indd'. Door klikken kan dan het pdf-document worden opgehaald en

bekeken op de eigen computer. Uit de geciteerde tekst blijkt dat het om Osse industrie gaat en over Ravenstein. Het betreft de brochure 'Osse Nieuwe Monumentengemeente' over de monumenten in Oss en omstreken met mooie foto's en interessante toelichtingen, de moeite van het downloaden zeker waard. Op de vierde pagina staat het kopje 'Oijen en Teeffelen'. Het blijkt dat het om een pagina gaat van www.heemkundekringlith.nl over Oijen en Teeffelen waarin de Franse Tijd wordt aangehaald.

'kwartier maasland'
 Oss was vroeger de hoofdstad van Kwartier Maasland, een goede reden om eens te zoeken op de woorden 'kwartier maasland'. Weer meer dan 10.000 treffers. Daaronder ook de Osse Canon. Het volgen van deze link voert naar de pagina 'Schuttersgilden', betreffende de periode 1500-1650, een interessante bijdrage van Guus de Jong en Hans Pennings, beiden actief in het Osse St. Sebastiaansgilde. Bekijk ook nog een aantal andere vensters van de Osse Canon.

Extra tip: onderaan de pagina Nieuws van de webstek van DWM staat een koppeling naar deze pagina op internet.

En kijk weer gauw op www.dewerkendemensoss.nl

Opnieuw een boek door Gerard Ulijn

"150 jaar Grote Kerk Oss" (€ 19,50)

In een eerder nummer van Tussentijds kwam al de grote productie van Gerard Ulijn met betrekking tot publicaties over de historie van Oss en omgeving al ter sprake.

Ook de jubileumcommissie "150 jaar Grote Kerk" wist hem te strikken voor het vervaardigen van een verzorgd boekwerk over het 150-jarig jubileum van het kerkgebouw van de parochie Maria Onbevlekt Ontvangen in het centrum van Oss.

Deze kerk met zijn markante stompe toren werd in 1859 gerealiseerd in een periode dat er door veel parochies in Nederland grootse neogotische kerkgebouwen werden gerealiseerd in het kader van de katholieke emancipatie die toen in volle gang was.

Na de 80-jarige oorlog konden de meeste katholieken in Nederland niet openlijk hun geloof belijden. De Fransen brachten in de tijd van Napoleon, in het begin van de 19e eeuw, de katholieke emancipatie op gang. Zij mochten weer openlijk hun geloof belijden waardoor veel kerkgebouwen weer door de katholieken gebruikt mochten worden. Veel van die oude kerken waren echter in slechte staat zodat er veel nieuwe grootse kerken werden gebouwd, zo ook in Oss.

Ulijn vertelt in een korte proloog hoe het het oude kerkgebouw en de

katholieken in Oss verging voordat het nieuwe kerkgebouw gerealiseerd kon worden om daarna in te gaan op de planning en bouw van een van de meest kenmerkende gebouwen van Oss.

Daarna wordt er van elk jaar een opsomming gegeven van relevante gebeurtenissen van dat jaar. Wanneer men het boek slechts doorbladerd lijkt het wellicht dat er in de genoemde feiten weinig samenhang zit. Dat is echter niet zo.

Die samenhang blijkt er wel degelijk te zijn en men kan uit de genoemde feiten en feitjes het verhaal achter en over het gebouw goed volgen. Om dit te realiseren heeft Ulijn gebruik gemaakt van een breed scala aan bronnen waardoor niet alleen de voor de hand liggende zaken voor het voetlicht worden gebracht.

Het boek is voor iedereen prettig leesbaar en zal voor velen, vooral ouderen, een "oh, ja-gevoel" oproepen.

Om echter een en ander ook in een breder historisch kader te plaatsen biedt de gehanteerde schrijfwijze weinig ruimte. Dat neemt echter niet weg dat het boek, in mijn optiek, bij mensen die in de Osse historie zijn geïnteresseerd niet mag ontbreken en wellicht een aanzet kan zijn om juist dieper de geschiedenis in te duiken. Daarvoor biedt het boek handvatten genoeg! RvV

De familienaam Brocks in Oss.

De familienaam Brocks is in Nederland relatief zeldzaam. Er lijken twee verschillende families Brocks voor te komen, beide in Noord-Brabant. Eén familie komt uit de omgeving van Breda en één familie komt uit Oss. In Duitsland komt de naam Brocks veelvuldig voor, en wel in de omgeving van Münster-Coesfeld in Noordrijn-Westfalen, en

in de omgeving van Kiel-Flensburg in Schleswig-Holstein.

Over de familie Brocks uit Oss volgen, zover bekend, hieronder de stamhouders.

De Osse Brocks stammen alle van Jakob Neel Brock af. De genitief-suffix -s werd eind 18e eeuw aan de familienaam Brock toegevoegd. Eind

18e eeuw werd de naam ook als Brox geschreven; begin 19e eeuw werd soms Broks geschreven, als ook eind 19e eeuw in Nijmegen. De afstammelingen van Jan Neel Brock uit Berghem, Jakob Neel Brock's broer, heten tegenwoordig Den Brok met de achternaam.

I Jacob Neel Brock, zoon van Cornelis (Neel) Geridts Brock. Waarschijnlijk geboren te Oss ca. 1650. Getrouwd met Joanna N.N.
Uit dit huwelijk werden 4 kinderen geboren.

II Ariaan Jacob Neelen (Nele), zoon van Jacob Neel Brock. Gedoopt te Oss 2 maart 1686, overleden te Oss 18 april 1768. Getrouwd op 12 november 1713 te Oss met Jenneken Arts van Dinther.
Uit dit huwelijk werden 4 kinderen geboren.

III Arnoldus Ariaan Brok, zoon van Ariaan Jacob Neelen. Gedoopt te Oss 1 december 1716, overleden te Oss 17 oktober 1763.
Getrouwd met Dina Jan Florisse Cops.
Uit dit huwelijk werden 5 kinderen geboren.

IV-a Johannes Arnoldus Brox, zoon van Arnoldus Ariaan Brok. Gedoopt te Oss 15 juli 1756, overleden te Oss 27 juni 1808. Getrouwd op 28 januari 1787 te Rosmalen met Catharina van Oijen, geboren te Deursen.
Uit dit huwelijk werden 4 kinderen geboren.

IV-b Jan Arnoldus Brox, zoon van Arnoldus Ariaan Brok. Gedoopt te Oss 20 januari 1759, overleden te Oss 19 april 1826.
Getrouwd op 20 mei 1782 te Oss met Bertyne Hendrik van Lier, overleden te Oss op 8 oktober 1815.
Uit dit huwelijk werden 10 kinderen geboren.
Jan Arnoldus Brox was schoenmaker in Oss.

V Arnoldus Brocks, zoon van Johannes Arnoldus Brox. Gedoopt te Oss 26 mei 1791, overleden te Oss 29 september 1864.

(1) Getrouwd op 20 april 1815 te Oss met Mieke Jan Haak, gedoopt te Oss, overleden te Oss 5 maart 1826.
Uit dit huwelijk werden 6 kinderen geboren.

(2) Getrouwd op 30 september 1826 te Oss met Johanna Maria de Reuver, gedoopt te Macharen 2 januari 1782.
Arnoldus Brocks was schoenmaker in Oss.

VI-a Johannes Brocks, zoon van Arnoldus Brocks. Geboren te Oss 3 maart 1816, overleden te Oss 27 september 1888.

Getrouwd op 30 juli 1853 te Oss met Johanna Maria van Rooij, geboren te Sint-Oedenrode 18 februari 1821, overleden te Oss 10 januari 1878.
Uit dit huwelijk werden 7 kinderen geboren.

Johannes Brocks was ambtenaar bij de brievenposterij, distributeur, brievingaarder, boekhandelaar en winkelier te Oss. Hij woonde in Oss in de Peperstraat. Hij was lid der Derde Orde, lid der Heilige Familie, Processie en Eerewacht.

VI-b Jan Brocks, zoon van Arnoldus Brocks. Geboren te Oss 8 september 1820, overleden te Oss 25 juni 1892.

Getrouwd op 29 oktober 1851 te Oss met Johanna Maria Smits, geboren te Oss 13 augustus 1823.
Uit dit huwelijk werden 8 kinderen geboren.

Jan Brocks was schoenmaker, particulier, winkelier en kroeghouder op de Heuvel in Oss.

VI-c Arnoldus Brocks, zoon van Arnoldus Brocks.
Geboren te Oss 27 augustus 1825, overleden te Nijmegen 5 juni 1910.
Getrouwd op 27 augustus 1856 te Nijmegen met Agnes Conradine Josephine Bresser, geboren te Arnhem 13 mei 1822. Uit dit huwelijk werden 4 kinderen geboren.

VII-a Wilhelmus Franciscus Brocks, zoon van Johannes Brocks. Geboren te Oss 11 augustus 1859, overleden te Oss 18 september 1910.
Getrouwd op 24 mei 1884 te Oss met Cornelia Francisca Klotz, geboren te Bergeijk 19 mei 1859, overleden te Oss 30 januari 1920.
Uit dit huwelijk werden 12 kinderen geboren.

Wilhelmus Franciscus Brocks was timmerman in Oss, woonde aan de Stationsweg tot 1886 en daarna op de Heuvel. Hij was lid der Heilige Familie, Processie en van Onze Lieve Vrouwe van Rust.

VII-b Wilhelmus Brocks, zoon van Jan Brocks.
Geboren te Oss 27 september 1854, overleden te Oss 27 mei 1916.
Getrouwd op 28 oktober 1881 te Oss met Johanna van Uden, geboren te Oss 24 februari 1860.
Uit dit huwelijk werden 14 kinderen geboren.
Wilhelmus Brocks was postbode, telegraafbode, woonde vóór 1885 in de Molenstraat, tussen 1885 en en 1893 op de Wal en na 1893 op het Klaphekken.

VII-c Henricus Brocks, zoon van Jan Brocks.
Geboren te Oss 22 november 1866, overleden te Oss 24 augustus 1940.
Getrouwd met Elizabeth Grotelaer.
Uit dit huwelijk werd 1 dochter geboren.

VIII Theodorus Brocks, zoon van Wilhelmus Brocks.
Geboren te Oss 12 september 1903.
Getrouwd met Hendrika Johanna van Elzen, geboren te Uden 19 januari 1903.
Uit dit huwelijk werden 5 kinderen geboren.
In 1928 woonden er in Oss nog een twaalfstal inwoners met de naam Brocks. Dat waren o.a.:
Johanna Maria Brocks, geboren te Kleef (Dld.) 29 maart 1895.
Getrouwd te Oss 6 oktober 1922 met Henricus Gerardus Boeijen, geboren te Oss, overleden te Oss 28 januari 1943. Henricus

Gerardus was arbeider en zij woonden in de Ridderstraat 72.
Heinrich Brocks, geboren te Kleef (Dld.) 26 april 1898, overleden te Oss 18 Mei 1980.
Getrouwd met Helen Francisca Boeijen, geboren te Oss 16 Januari 1897, overleden te Oss 18 mei 1980. Heinrich was slager en zij woonden op de Arendsvlucht 2.

Antonius Aloysius Josephus Brocks, geboren te Oss 8 maart 1897, overleden te Oss 30 oktober 1973.
Getrouwd met Wilhelmina Henriette Norbart.
Antonius was koopman en zij woonden op de Berghemscheweg 2a.

Elisabeth Maria Brocks, geboren te Oss 4 november 1863, overleden te Oss 11 februari 1941.
Getrouwd met Petrus Jacobus Johannes Brocks, geboren te Maashees 21 februari 1865, overleden te Oss 28 mei 1953.
Petrus Jacobus Johannes Brocks had een groothandel in papier en hij woonde in de Molenstraat 63a. Hij had ook een aantal nevenfuncties, zoals:

- Raadslid Gemeente Oss,
- Secretaris-penningmeester
- Gezondheidscommissie,
- Administrateur
- R.K. Middelbare Handelsavondschool,
- Secretaris-penningmeester Bouwvereniging
- "St. Willibrordus".

Brocks-van Uden, weduwe, Palmstraat, winkelierster
Brocks, Gebr., Berghemscheweg
Brocks, H., Oyenscheweg 22, Kuiper
Brocks, J.C., Berghemscheweg, Timmerman
Brocks, P.C., Berghemscheweg 17, Schoenmagazijn
"De Vooruitgang"
Brocks, W., weduwnaar, Palmstraat
Brocks, W.A. Palmstraat, volontair

Ook nu nog, in 2009, zijn er in Oss en Berghem nog veel inwoners met de familienaam Brok, Den Brok en in Oss ook nog Brocks. In hoever deze afstammen van Jacob Neel Brock en Jan Neel Brock, heb ik (nog) niet kunnen achterhalen.
(De eventuele betekenis van de naam 'Brok' etc. is niet bekend, red.)

RP
Bron: Bas den Brok, Zwitserland, Bidprentjes (Internet), Adressengids Oss 1928.

de Bergoss-fabriekshal

Breekbaar steken de ijzeren spanten van het dak van de Bergoss-fabriekshal af tegen de heldere lucht. Dragen deze dunne ijzers al bijna 100 jaar een fabrieksdak? Het is verbazend dat zij zo lang sterk genoeg waren om het lawaai en stof van de weefgetouwen te weerstaan. Hoeveel duizenden medewerkers van de Bergoss-Tapijtfabriek zullen ernaar gekeken hebben? De spanten gaven geen krimp. Ze zijn er nog, liggen op de brokkelige muren, die veel minder sterk lijken dan zij. Bergoss ontstond uit een wattenfabriek die in 1856 is opgezet door Daniël van den Bergh. In dit bedrijfje maalde hij lompen tot pluizige grauwe watten met een zogenaamde duivelmolen. De

watten werden gebruikt als vulling in doorgestikte dekens, in meubelen. Het bedrijf groeide en in 1888 kocht Jacob van den Bergh grond langs de Goudmijnstraat-Klaphekkenstraat (nu Oostwal) voor een nieuwe, grote wattenfabriek.

De groei zette door, de fabriek breidde zich uit en ging over tot het weven van meubelstoffen en tapijten. Eigen stoommachines leverden de kracht voor de machines. Kapok bleek een waardevolle grondstof voor de vulling van matrassen. Steeds nieuwe hallen kwamen erbij maar op het ongeveer 5 hectare grote fabrieksterrein bleven altijd nog groene ruimten over. Het fraaie kantoor uit 1919 kon daarom vrij van de fabriek staan.

Omstreeks 1960 kreeg het bedrijf het predicaat Koninklijke en ging Koninklijke Tapijtfabrieken Bergoss NV heten. In 1968 sprak Bergoss nog over onverminderde expansie die zich krachtig voortzette en telde ca. 800 werknemers. Daarna ging het bergafwaarts en na jaren van verliezen is het bedrijf in 1982 failliet verklaard. Het bedrijf was toen al overgenomen door Desso, die de merknaam Bergoss nog voor bepaalde tapijsoorten bleef gebruiken, vanwege de goede naam die het Osse bedrijf had. En nu wachten de spanten en de brokkelige muren af wat de toekomst zal brengen. Zullen ze een nieuw Museum Jan Cunen gaan beschutten?

